

Laulun sosiaalinen tehtävä

Yhteislaululiike Suomessa 1938–1945

MIKKO-OLAVI SEPPÄLÄ

Artikkeli käsittelee joukkomuotoisia yhteislaulutapahtumia, joiden järjestäminen aloitettiin Helsingissä vuonna 1938. Lähtökohtana on käsitys, jonka mukaan yhteislaululiike oli erityinen 1920–1930-lukujen ilmiö, joka sai erilaisia ilmenemismuotoja eri maissa. Yhteislaululiikkeen liittyi avoimesti esiin tuotuja sosiaalipoliittisia tavoitteita ja ideologioita pyrkimyksiä.

Helsingin yhteislaulutilaisuuksien organisoijina kunnostautui erityisesti kaksi järjestöä, Suomen Laulajain ja Soittajain Liiton (Sulasol) Helsingin piiri sekä Svenska Upplysningsbyrå (SUB). Suomalaisessa musiikkihistoriallisessa tutkimuksessa näihin julkisesti tuettuihin yhteislaulutapahtumiin ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota, saati että niitä olisi problematisoitu.¹

Tässä artikkelissa ilmiötä tarkastellaan lähemmin. Millaisen muodon ja tulkinnan yhteislaululiike sai Suomessa? Millaisia taustaideologioita ja funktioita yhdessä laulamiseen liittyi? Millaisena yhteislaululiikkeen yhteiskunnallinen merkitys nähtiin? Miten ilmiö kehittyi sodan aikana ja rauhanteon jälkeen? Tarkastelu ulotetaan aina vuoteen 1945 asti.

- 1 Suomalaista kuorohistoriaa tutkinut Reijo Pajamo mainitsee, että Sulasolin Helsingin piiri käynnisti Toivo Rautavaaran ja Suoma Korman johdolla suosittu yhteislaulutilaisuudet, jotka sitten levisivät koko maahan. Ks. Pajamo 1982, 60; Pajamo 2015, 198. SUB:n 25-vuotishistoriassa Holger Wikström luonnehtii tiiviisti yhteislaulutapahtumia, joita oli järjestön puheenjohtajana mukana käynnistämässä. Wikström mainitsee yhteislaululiikkeen saksalaisen alkuperän, ilmiön saapumisen Ruotsin kautta Suomeen sekä Evert Ekrothin keskeisen roolin laulunjohtajana. Wikström 1952, 37–39.

Yhteislaululiikettä edelsi laulujuhlien folklorismi

Kuorolaulun sekä yksiaänisen yhteislaulun hyödyntämisellä sosiaalisten liikkeiden ja joukkojärjestöjen toiminnassa on sinänsä pitkät perinteet. Suomessa vietettiin 1800-luvun lopulta lähtien kansallisia laulujuhlia, joita kumpikin kieliryhmä piti omassa joukossaan. Laulujuhlat olivat visuaalisesti näyttäviä massakokoontumisia, joihin osallistui kuoroja ympäri maata ja joissa tuotettiin ja vahvistettiin patriootista kuvastoa. Yhteiskuntapoliittiset pyrkimykset vaikuttivat laulujuhlien taustalla. Niitä järjestäneet Kansanvalistusseura ja Svenska Folkskolans Vänner -järjestö pyrkivät tietoisesti vahvistamaan kaupunkisivistyneistön ja maalaisväestön keskinäistä solidaarisuudentunnetta. Henrik Steniuksen luonnehdinnan mukaan henkitoreissaan ollut vanha kansankulttuuri ei tullut vain elvytetyksi, vaan pantiin samalla demokraattisen muutosliikkeen palvelukseen. Aikalaiskuvauksissa 1900-luvun alun laulujuhlien koettiin vahvistavan kielipohjaista yhteisöllisyydentunnetta ja isänmaallista kotiseurakkautta.² Kerstin Smedsin mukaan laulujuhlien merkitys ruotsinkielisen kielivähemmistön yhdistäjänä korostui entisestään 1920- ja 1930-luvulla. Henrik Meinander puolestaan on arvioinut kriittisesti sotienvälisen ajan laululiikkeen mahdollisuuksia muotoilla suomenruotsalaisten kieli- ja väestöpoliittisia ohjelmia.³

Laulujuhlat erosivat 1930-luvun lopun yhteislaulutapahtumista, vaikka tavoitteissa oli yhtäläisyyksiä. Laulujuhlat edellyttivät suursuuntaisia ennakkojärjestelyjä ja niiden esiintymiskynnys oli korkea. Kuorojen teknisen vaatimustason jatkuva nouseminen puhutti 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa, kun sekä suomenkielisten että ruotsinkielisten juhlien järjestäminen siirtyi kansanvalistusseuroilta kuoroliittojen vastuulle.⁴ Mikä tärkeintä, laulujuhlilla yleisön pääasiallinen tehtävä oli kuunnella ja katsella kuoroesityksiä. Yhteislaululiikkeen ideologiassa olennaista oli kaikkien osallistuminen laulamiseen.

2 Stenius 1991, 22; Smeds 1984, 33–35; Lönnqvist 1991, 31, 35.

3 Meinander 2016, 37; Smeds 1984, 107.

4 Smeds 1984, 80, 83, 86; Jansson 1991, 67.

Väitöstutkimuksessaan *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri* (1989) Vesa Kurkela selvitti kansanperinteen ideologista hyödyntämistä eli folklorismia 1800- ja 1900-lukujen Suomessa. Erilaisten joukkojärjestöjen repertuaariin liitettyillä kansanlauluilla, -sävelmillä ja -tansseilla pyrittiin tuottamaan ja vahvistamaan kansallista yhtenäisyyttä. Kurkelan mukaan samalla pönkitettiin kansallismielisen yläluokan valta-asemaa. Kurkelan tutkimuksen teoriapohjaan kuuluu Ulrike Bodemannin hahmotus yhteisöllisistä perustilanteista, jotka ovat omiaan ruokkimaan folklorismia. Kyseessä voi olla vieraan kulttuurin vastustus, kulttuurinen eristäytyminen ja itsesuojelu, ryhmäidentiteetin rakentaminen, korvikemaailman luominen tai vastakulttuurin ilmaus.⁵

Puhdaspiirteistä folklorismia edusti kansanperinteen tutkija Otto Andersonin aloitteesta vuonna 1906 perustettu Brage-yhdistys, joka pyrki elvyttämään ja popularisoimaan kansantanssia ja kansanmusiikkia suomenruotsalaisen väestön piirissä. Itävaltalais-saksalaisia esikuvia seurailleen Bragen ohjelmaan liittyi teollisen massakulttuurin vastustaminen, perinteisen kansanelämän idealisointi sekä kansanperinteen hyödyntäminen eri sosiaaliryhmiä yhdistävänä tekijänä. Max Engmanin mukaan kansanmusiikin ja -tanssien avulla vahvistettiin kieliryhmän harmonisia luokkasuhteita, positiivista yhteishenkeä ja yleensä Suomen ruotsalaisuusliikettä.⁶

Myös Suomen 1930-luvun yhteislaululiikkeessä on kyse musiikkifolklorismia edustavasta ilmiöstä, koska idealisoidulla kansanlaululla oli keskeinen osa yhteislaulutapahtumien taustaideologiassa ja niiden ohjelmassa. Kurkelan perustutkimus ei nosta esiin yhteislaululiikettä,⁷ mutta tarjoaa kehyksen, jossa tätä ilmiötä ja sen merkityksiä voidaan tarkastella osana suomalaisen musiikkifolklorismin jatkumoa. Maailmansotien välillä kukoistanut yhteislaululiike ei kuitenkaan palaudu pelkästään folklorismiin, koska se osittain irrottautui niin sanotusta kansanmusii-

5 Kurkela 1989, 13–15, 37–40, 75–79.

6 Engman 2016, 212–214.

7 Tosin Kurkelan tutkimusaineiston eräät kirjoitukset näyttävät liittyvän tähän ilmiöön. Esimerkiksi Martti Alpirannan vuoden 1934 kirjoitus, jonka mukaan ”laulun ilo olisi vietävä laajojen joukkojen keskuuteen”. Kurkela 1989, 174.

kista ja korosti yhdessä laulamista sinänsä, siis yhteislaulannan merkitystä sosiaalisena toimintana.

Yhteislaululiikkeen saksalais-ruotsalaiset juuret

Mukaansa tempaavien laulunjohtajien vetämät avoimet joukkomuotoiset yhteislaulutapahtumat saavuttivat suurta suosiota eri puolilla Eurooppaa 1920-luvun puolivälistä lähtien. Vaikka ilmenemismuodoissa oli eroja, yhteislaululiikkeeseen liittyi olennaisena käsitys laulun sosiaalisesta tehtävästä ilontuojana sekä yhteisön, yhteiskunnan tai kansakunnan eheyttäjänä ja sen yhteisten arvojen vahvistajana. Toisena ja usein toissijaisena argumenttina oli yleisen kansallisen musiikkikulttuurin vahvistaminen musiikin mekanisoitumisen ja taidemusiikkikulttuurin erikoistumisen vastapainoksi. Uhkakuvassa äänilevyjen ja radion kuuntelu näivettivät musisointiharrastusta ja kaupallinen populaarimusiikki syrjäytti ”kansallista” musiikkia. Kuoromusiikkipiirien ja yhteislaululiikkeen välillä oli jännitteitä. Ristiriita sisältyi myös siihen, että kulttuurin rappiota saarnaava ja regressiivisesti menneisyyttä ja vanhoja kansanlauluja ihannoiva liike hyödynsi – joukkojärjestöjen sijaan – modernia massamediaa, ellei suorastaan ollut sen luomus.

Suomessa oli useampia tahoja ja henkilöitä, jotka olivat halukkaita edistämään yhteislaulua ja valmiita kokeilemaan avoimia yhteislaulutapahtumia. Ensin käynnistyi suomenruotsalainen yhteislaululiike, jonka keskeisenä propagojana ja käytännön laulunjohtajana toimi Evert Ekroth (1890–1964). Pohjanmaalla varttunut Ekroth johti useampia helsinkiläiskuoroja ja toimi sihteerinä Helsingin ruotsinkielisessä kuoroliitossa (Helsingfors Svenska Sångarförbund), jonka keväiset yhteiskonsertit pidettiin vuodesta 1926 ulkoilmassa Suomenlinnan Kustaanmiekassa, nimenomaan Ekrothin aloitteesta. Hän oli ”löytänyt” tämän tunnelmallisen ja akustisesti toimivan konserttipaikan palvellessaan sisällissodan jälkeen Suomenlinnan vankileirillä saksalaissotilaiden tulkina.⁸

8 O. S-ck., Sveaborgskonserterna, *Svenskbygden* 9/1934, 128–129; Holmlund 1967, 20.

Varsinaisena päätyönään Ekroth toimi vuodesta 1929 suomenruotsalaisen kansanvalistusjärjestö Svenska Folkskolans Vännerin sihteerinä. Aikaisemmin laulujuhlia organisoinut järjestö pyrki 1930-luvulla tukemaan ruotsinkielistä kulttuuria muun muassa ylläpitämällä keskuskirjastoa, järjestämällä kursseja laulunjohtajille sekä julkaisemalla *Svenskbygden*-lehteä, joka toimi maassa hajallaan toimivien ruotsinkielisten nuoriso- ja kulttuurijärjestöjen yhdyssiteenä. Järjestö seurasi tarkkaan Ruotsin kansanvalistuskentän kehitystä ja esitteli innostuneesti Värmlannin Ingesundin kansankorkeakoulun yhteydessä toimivaa kansanmusiikkikoulua (Folkliga Musikskolan), joka vuonna 1933 sai omat tilat.⁹ Kun Ruotsin kuoroliitto teki aloitteen erityisestä kansanlaulun päivästä, *Svenskbygden* suositteli 1934 Suomessakin vietettäväksi vastaavanlaisia paikallisia ulkoilmajuhlja kansanlaulujen ja kansantanssien merkeissä.¹⁰

Helsingin yhteislaulutapahtumia pohjustivat Ekrothin lehtiartikkelit, joissa hän ruotsalais-saksalaista keskustelua referoiden ja omia kokemuksiaan esiintuoden teki aloitteita yksiäänisen yhteislaulun kehittämisen puolesta ja viittasi yhteislaulun sosiaaliseen merkitykseen. Kirjoituksessaan ”Den unisona sången” (1933) Ekroth vetosi psykologiseen katsantoon, jonka mukaan levottomassa nykyajassa yksiääninen yhteislaulu karkotti yksinäisyyden tunnetta, voimisti ihmisten luonnollista yhteistuntoa ja vapautti yksilön parhaat luomisvoimat. Myös Ekroth uskoi, että laulu saattoi lähentää ihmisiä toisiinsa. Hän tähdensi, että suomenruotsalaisten juhlatilaisuuksissa kansallislaulut, käytännössä *Vårt land* (*Maamme*) sekä Hagforsin *Modersmålets sång* (*Äidinkielen laulu*), tuli aina esittää yksiäänisinä yhteislauluina.¹¹

Kirjoituksessaan ”Sångens sociala uppgift” (1935) Ekroth referoi saksalaisen musiikkipedagogi Fritz Jöden (1887–1970) Tukholmassa pitämää esitelmää. Jöde luonnehti nykyistä musiikkikulttuuria kärjellään seisovaksi pyramidiksi, jossa taidemusiikin ammattimainen harjoittaminen korostui liikaa yleisen musiikin harrastamisen kuihtuessa. Kansan-

9 E. Hjelt-Cajanus, En säregen musiskola, *Svenskbygden* 5/1933, 75–76.

10 Folkvisans dag, *Svenskbygden* 1/1934, 1–2.

11 Kyse oli ruotsalaisteologi Tor Andræn (1885–1947) näkemyksistä Ruotsin kuoroliiton *Vår sång* -lehdessä. Evert Ekroth, Den unisona sången, *Svenskbygden* 2/1933, 17–18.

musisoinnin ja laulannan oli korvannut gramofoni, ja kansanmusiikin olivat syrjäyttäneet iskelmät ja revyyssävelmät. Jöde halusi elähdyttää laajojen joukkojen musiikin harrastusta ja nostaa kansanlaulun sen perustaksi. Jödelle laulun merkitys oli ensisijaisesti sosiaalinen: se kokosi ihmiset yhteiseen, pakottomaan iloon. Jöde neuvoi pitämään avoimia laulutunteja, joihin yleisö sai vapaasti tulla laulamaan yhdessä kuorojen kanssa. Yksiaanisesti harjoiteltiin vanhoja lauluja ja opittiin uusia esilaulajan ja tekstilehtien avulla. Tästä Jöde itse oli antanut voitokkaan näytteen Tukholmassa. Kirjoituksessa Ekroth myönsi aikaisemmin epäroineensa, tulisiko kuorot valjastaa ajamaan yksiaanisesta laulun asiaa. Jöden rohkaisemana hän oli nyt vakuuttunut siitä, että mitään ristiriitaa ei ollut. Kuorojen tuli moniaanisesta laulun rinnalla heläytellä myös yksiaanisista lauluja, yhteishengen virittämiseksi.¹² Suomalaisen yhteislaululiikkeen konkreettisia esikuvia tulivat olemaan Fritz Jöden opetukset sekä Tukholman Skansenin yhteislaulutapahtumat. Siksi niitä on aiheellista tarkastella lähemmin.

Fritz Jöden avoimet laulutunnit, Ruotsi ja Suomi

”Laulun levittäminen kansan keskuuteen saattoi saada todellisen lähetystehtävän luonteen”, toteaa Vesa Kurkela.¹³ Lähetystehtävästä tosiaan oli kysymys, kun tarkastellaan yhteislaululiikkeen ideaa siinä Fritz Jöden tarkoittamassa muodossa, jossa se saapui Suomeen. Jöde oli saksalainen musiikkipedagogi, joka tunnettiin 1910- ja 1920-lukujen nuorisomusiikkiliikkeen johtohenkilönä. Hän työskenteli vuosina 1923–1937 opettajana kirkko- ja koulumusiikin valtionakatemiassa Berliinissä, mutta hänen organisoimansa kansanmusiikkiin keskittyvät ”musikanttikillat” (*Musikantengilde*), musiikinopettajien kurssit sekä niin kutsutut avoimet laulutunnit (*Offene Singstunden*)¹⁴ levittivät hänen vaikutustaan suuren yleisön piiriin ympäri Saksaa ja ulkomaita. Jöde liitti musiikkikasvatuksen sosiaalipedagogiaan: julkilausuttuna idealistisena tavoitteena oli

12 Evert Ekroth, Sångens sociala uppgift, *Svenskbygden* 2/1935, 17–19.

13 Kurkela 1989, 174.

14 *Singstunde* kääntyy myös laulutuoikioksi tai -hetkeksi, mutta Suomessa puhuttiin pääasiassa avoimista laulutunneista.

kansanmusiikin laulamisen avulla luoda yhteisymmärrystä, parempi ihmiskunta ja kauniimpi elämä. Kesällä 1926 Jöde järjesti ensimmäiset avoimet laulutunnit, joissa harjoiteltiin kansanlauluja Jöden johtaessa laulajia Curwenin käsisignaaleilla.¹⁵ Hampurilainen radioyhtiö Nordische Rundfunk alkoi 1929 lähettää avoimia laulutunteja, joissa Jöde johti esilaulajia studiossa ja lietsoi radiokuuntelijoita kodeissaan yhtymään lauluun. Avoimien laulutuntien järjestäminen paikkakunnan asujaimistolle oli vakionumerona myös musiikinopettajien koulutuskursseilla, joita Jöde piti eri puolilla Saksaa ja pian myös ulkomailla.¹⁶

Jöden yhteislaululiike ei herättänyt Saksassa yksinomaan ihastusta. Yksityisten musiikinopettajien näkökulmasta Jöden ajama joukko ja ryhmämusisointi uhkasi heikentää musiikkivalmennuksen asemaa. Kommunistisen työläismusiikkiliikkeen mukaan yhteislaululiike pyrki häivyttämään luokkaristiriidat näkyvistä. Hanns Eisler (1898–1962) varoitti 1931, että Jöden näkemykset musiikin epäpoliittisuudesta ja kyvystä luoda harmoninen kansayhteisö pelasivat viime kädessä kansallissosialistien pussiin.¹⁷ Kun natsit ottivat vallan 1933, Jöde joutui uuden hallinnon hampaisiin ja hänen työskentelynsä vaikeutui. Hänet lomautettiin 1935 ja vapautettiin virastaan vuoden 1937 alussa. Hän sai jossakin määrin jatkaa kurssitoimintaansa myös ulkomailla silloin, kun natsihallinto antoi siihen luvan. Sen sijaan Jöden luoman nuorisomusiikkiliikkeen organisaatio ja sen keskeiset toimintamuodot ja käsitteet sulautettiin osaksi kansallissosialistista *Hitlerjugend*-organisaatiota.¹⁸ Tutkija Ulrika Geisler on arvioinut, että Jöde ja muut saksalaiset musiikkipedagogit olivat vastuussa nuorisomusiikkiliikkeen institutionalisoimisesta sekä laululiikkeen ideologisesta levittämisestä. Hän on verrannut musiikkipedagogien toimintaa pseudouskonnolliseen pyrkimykseen luoda ”täydellinen yhtei-

15 John Curwen (1816–1860) loi yhteislaulun tarpeisiin soveltuvan *Tonic Sol-fa*-käsisignaalijärjestelmän.

16 Schumann 1996, 160–167.

17 Dokumente aus der Zeit von 1931 bis 1946 1996, 133, 138, 141.

18 Jöde oli natsipuolue NSDAP:n jäsen 1940–1943 saadakseen nimityksen Salzburgin musiikkikorkeakoulun opettajaksi. Reinfandt 1996, 124–129.

sö”.¹⁹ Ihanteellinen haavekuva konkretisoitui totalitaarisen natsihallinnon johdolla omaksi irvikuvakseen.

Suomessa tunnettiin jo varhain Jöden keskeinen asema musiikkipedagogina ja kansanmusiikin elvyttäjänä. Martti Hela (1890–1965) osallistui kesällä 1925 Leipzigin musiikkitieteelliseen kongressiin, jossa hän seurasi Jöden luentoa kaanonlaulun hyödyntämisestä koulujen musiikinopetuksessa.²⁰ Leipzigin ylioppilaskuoron vieraillessa Suomessa vuonna 1928 kerrottiin, että Jöden musikanttiliikkeen tarkoituksena oli herättää ja vaalia laulu- ja soittoharrastusta nuorison ja yleensä koko kansan keskuudessa.²¹ Saksasta 1930 palannut säveltäjä Yrjö Kilpinen (1892–1959) kiitteli kansanmusiikin kunnianpalautusta miellyttävänä ajanilmiönä. Kilpinen toi esiin Jöden näkemyksen, jonka mukaan nimenomaan kansanmusiikki tarjosi pohjan saksalaisen musiikin uudistumiselle.²²

Kansanlaulujen tutkija Alfhild Adolfsson (myöh. Forslin, 1904–1991) esitelmöi ruotsinkielisellä Pohjanmaalla 1936 kansanlauluperinteestä ja Saksan laululiikkeestä. Hän esitteli Jöden ”laulun Lutherina”, joka halusi opettaa kaikki laulamaan. Adolfssonin mukaan yhteislaululiike oli Saksassa kohottanut laajojen piirien laulutaitoa ja yleistä musikaalisuutta. Yhteislaulu ja kansanlaulu elivät uutta kukoistuskautta. Adolfsson toi esiin, että myös Ruotsissa oli aloitettu vastaava propagointi yksiäänisen laulun puolesta: juhlittiin kansanlaulun päivää ja järjestettiin yleisiä yhteislaulutapahtumia. Hän kehotti samaan myös Suomessa: ”Ottakaa yleisö mukaan yksiääniseen lauluun, opettakaa kaikki laulamaan mukana iloisesti ja rohkeasti!”²³

Jöde havaittiin Suomessa, kun hän tammikuussa 1935 piti Tukholman Auditoriossa massayleisölle ”avoimen laulutunnin”, jossa laulettiin

19 Geisler 2013, 79–85.

20 Martti Hela, Vaikutelmia Saksan koululaulun alalta, *Kasvatus ja koulu* 6–7/1925, 139–145.

21 Saksan ylioppilaspöytäkirjojen lauluharrastuksesta, *Uusi Aura* 25.9.1928, 3.

22 Fermaatti, Yrjö Kilpinen jälleen kotona, *Uusi Suomi* 19.3.1930, 8.

23 Suom. M.-O. S. ”Tag publiken med i unison sång, lär alla sjunga med, glatt och modigt!”. III ungdomsringsen möten i Jutas senaste söndag, *Landsbygden* 29.5.1936, 2.

kuoron ja orkesterin tuella ruotsalaisia kansanlauluja. Energinen laulunjohtaja sai yleisön mukaansa ja teroitti arkisen laulannan kohottavaa vaikutusta. Tapahtuman oli järjestänyt sanomalehti *Stockholms-Tidningen* ja se sai valtavan mediahuomion, jota referoitiin myös Suomessa. Sama lehti oli tukemassa myös keväällä 1935 aloitettuja Skansenin yhteislaulutapahtumia ja järjesti muun muassa 1937 uusien yhteislaulujen kilpailun.²⁴

Jöden syvällisempi vaikutus ruotsalaiseen musiikkikasvatukseen perustui kansakoulujen musiikinopettajille järjestettyihin kesäkursseihin, joita hän piti 1930- ja 1940-luvuilla muun muassa Siljanskolan nimisessä pikkulasten sisäoppilaitoksessa Taalainmaan Tällbergissä. Geislerin mukaan Jöden kuudelle kurssille osallistui kaikkiaan noin 220 henkilöä. Kun Jödeltä evättiin viisumi vuosina 1935 ja 1936, kesäkurssit johti hänen läheinen kollegansa Heinrich Schumann (1902–1988). Opetusohjelma vastasi Jöden kursseja Saksassa. Luennoilla käytiin läpi lasten musiikinopetuksen menetelmiä ja kansanmusiikin hyödyntämistä opetuksessa. Käytännöllisissä harjoituksissa johdettiin koululapsista ja kurssin osanottajista koostuvia kokoonpanoja, minkä lisäksi kursseihin sisältyi ”musiikillista yhdessäoloa” laulaen, tanssien ja soittaen. Kohokohtana kutsuttiin ympäristön asukkaat viettämään avointa laulutuntia yhteisiä kuorolaulun merkeissä.²⁵ Tällbergin kesäkurssit vetivät osanottajia myös Suomesta. Esimerkiksi Helsingin ruotsinkielisten kansakoulujen laulunopettaja Ina von Pfaler (1882–1943) osallistui Jöden kurssille keuhalla 1938 ja kirjoitti kokemuksistaan innoittuneen kuvauksen.²⁶

Skandinaviassa oli sinänsä pitkät perinteet kansallis- ja kotiseutur romantiikkaan liittyvän yksiäänisen yhteislaulun viljelyssä, mutta Jöden vaikutus oli näissäkin maissa elähdyttävä.²⁷ Esimerkiksi Skanse-

24 Esim. P-s., Ur dagskrönikan, *Borgäbladet* 17.1.1935, 3; Blick på pressen, *Vasabladet* 5.9.1937, 3. Kilpailusta ks. Martti Turunen, Kaikki laulamaan!, *Musiikkitieto* 7/1938, 104.

25 Jöden kurssit toteutuivat vuosina 1934, 1937–1939 sekä 1948–1949. Geisler 2006, 67–68; Geisler 2012; Schumann 1996, 172–173.

26 Ina von Pfaler, Från professor Fritz Jödes sångkurser på Siljanskolan, *Tidskrift för folkskolan* 29/1938, 597–599.

27 Hedell 2009; Jönsson 2008; Rosengren 2006; Geisler 2006.

nin yhteislaulutapahtumien pitkäaikainen laulunjohtaja, Tukholman kansakoulujen laulunopettaja Sven Lilja (1887–1951), toi esiin Jöden rohkaisun ja esikuvallisuuden tapahtuman taustalla. Lilja oli osallistunut Ingesundin kansankorkeakoulussa Jöden kurssille ja sen yhteydessä pidettyyn avoimeen laulutuntiin. Lilja tunnettiin Suomessakin ”Ruotsin Fritz Jödenä”, joka rempseän tyylikkäänä laulunjohtajana pyrki karkotamaan ruotsalaisista liiallisen ujouden.²⁸

Vastaavasti Helsingissä vuodesta 1938 järjestettyjen ruotsinkielisten yhteislaulutapahtumien laulunjohtaja Evert Ekroth nimettiin ”Suomen Sven Liljaksi”. Hänellä ei ollut omakohtaista kokemusta Jöden opetuksesta, joten Liljan otteet Skansenilla toimivat hänelle kuten useimmille muillekin suomalaisille esikuvana ”avointen laulutuntien” järjestämistä. Skansenin viikoittaiset yhteislaulutapahtumat keräsivät kymmentuhatpäisen osallistujajoukon. Vuonna 1937 Ruotsista uutisoitiin, miten yksiääninen yhteislaulu oli muodostunut kansanliikkeeksi, jossa kaikkia rohkaistiin laulamaan. Yhteislaulu häivytti sosiaaliset erot ja sai keskenään erilaiset ihmiset laulamaan yhdessä. Ruotsalaistulkinnan mukaan tällä kansanliikkeellä oli edessään suuri tehtävä.²⁹

Skansenin yhteislaulutapahtumat houkuttelivat myös suomalaisia tarkkailijoita. Kuoronjohtaja, Teoston toimitusjohtaja Martti Turunen (1902–1979) kävi Skansenilla kesäkuussa 1938 ja soluttautui yleisön keskelle. Hän kuvaili, miten kaikille jaettiin painettuja tekstivihkoja, joissa oli lähinnä kansanlauluja. Turunen ihasteli, miten laulunjohtaja Lilja osasi temmata yleisön mukaansa ja miten innostuneesti ja hartaasti yleisö osallistui laulantaan: ”Merkillisen helposti näytti yleisö myöskin oppivan uuden laulun samoin kuin laulamisen kaanonissa, mikä laulutapa tuntui yleisöä suuresti huvittavan.”³⁰

Yhteislaululiike rantautuu Helsinkiin ruotsinkielisenä

Aloite avointen yhteislaulutilaisuuksien kokeilemiseksi Helsingissä ei tullut kuoroväen keskuudesta, vaan median ja valistusjärjestöjen puolelta.

28 Allsångens pappa 60 år, *Nya Pressen* 25.2.1947, 2.

29 Blick på pressen, *Vasabladet* 5.9.1937, 3.

30 Turunen, Martti: Kaikki laulamaan!, *Musiikkitieto* 7/1938, 103–104.

Hufvudstadsbladetin toimitussihteeri Torsten Sievers kääntyi Ekrothin puoleen kevättälvellä 1937 ja ehdotti yhteislaulutapahtuman järjestämistä. Ekroth oli kuitenkin skeptinen, ja asia raukesi. Vuoden 1938 alussa suomenruotsalaisten kulttuurijärjestöjen palvelutoimisto Svenska Upplysningsbyrå (SUB) perusti yhteislaulajaoston, joka ryhtyi käytännön järjestelyihin. Laulunjohtajaksi pyydettiin Ekrothia, jolla katsottiin olevan parhaat valmiudet tehtävään. Ekrothin ehdotuksesta yhteislaulantaa kokeiltiin ensin kuorojen ulkoilmakonsertissa Kustaanmiekassa kesäkuussa 1938. Konsertin loppuun oli sijoitettu muutama yhteislaulu, jotka yleisö ja kuorot kajauttivat yksiaanisesti.³¹

Ensimmäinen SUB:n yhteislaulutapahtuma pidettiin Kaivopuiston valleilla Ursan tornin ympärillä jo kymmenen päivän kuluttua, 29.6.1938. Ekroth valmisteli yleisöä kirjoituksella, jossa hän puolusti yksiaanisista yhteislaulua ja korosti tapahtuman sosiaalista luonnetta: pyrkimyksenä oli lähentää ihmisiä yhteiseen ilonpitoon ilman erityisiä laulutaidollisia vaatimuksia. Yksiaaninen yhteislaulu oli Ekrothin mukaan perinteinen laulutapa, joka oli tarjonnut esi-isille iloa, lohtua ja rohkaisua. Laulu saattoi edistää myös nykyihmisten elämänmyönteisyyttä ja keskinäisistä yhteisymmärrystä: Ekrothin mukaan laulaminen nostatti lämpimän sympaattisia tunteita, karkotti apeuden ja sai yksilön tajuamaan, että hän kuului laajempaan kokonaisuuteen. Ekroth perusteli yksiaanisista yhteislaulantaa myös ajan vaatimuksilla: ”Meidän on kokoonnuttava yhteen ajatuksessa, tahdossa ja teossa. – Hajaannuksen ja rauhattomuuden aikana tarvitaan kaikkia yhdistäviä ja rakentavia voimia.”³²

Kesällä 1938 Kaivopuistossa järjestettiin kaikkiaan kahdeksan yhteislaulutapahtumaa, joista ensimmäiseen saapui 2 000, toiseen 5 000 ja viimeisiin jo yli 10 000 ihmistä. Amos Andersonin *Hufvudstadsbla-*

31 Ekroth, Evert: Huru kom allsängen till Finland? *Julen* 1938, 12–13. SUB:n yhteislaulajaostoon kuuluivat Holger Wikström, Kaj Snellman sekä Bertel Höckert. Allsängen måste få en organisation, *Hufvudstadsbladet* 4.8.1938, 1, 4; Wikström 1952, 37–38.

32 Ekroth, Evert: Vad ger oss den unisona sängen, *Svenskbygden* 6/1938, 89–90. Kirjoitus julkaistiin hieman toimitettuna myös *Hufvudstadsbladetissa*. Suomennos kirjoittajan. Allsängdebut i Helsingfors nästa vecka, *Hufvudstadsbladet* 14.6.1938, 5.

det tuki SUB:n järjestämiä tapahtumia paitsi näkyvällä uutisoinnilla ja maksuttomalla ilmoitustilalla, myös painattamalla ja kustantamalla laulutekstit sisältävät laululehtiset, jotka jaettiin ilmaiseksi osanottajille.³³ Kun loppukesän massayleisölle ei riittänyt tarpeeksi lehtisiä, laulajia kehoitettiin ottamaan mukaan laajalti levinnyt kansakoulun laulukirja.³⁴

Elokuun laulajaisissa Ekroth esitteli Fritz Jödeltä saamansa kirjallisen tervehdyksen. Siinä Jöde, ”Saksan avointen laulutuntien isä, joka oli esitellyt idean Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa”, tervehti Suomen toiminnan käynnistäjää ja toivoi voivansa myöhemmin tutustua tähän henkilökohtaisesti.³⁵ Kesäkauden viimeisiin laulajaisiin syyskuussa 1938 Kaivopuistoon kerääntyi peräti 15 000 ihmistä. Mukana oli kesälomalta palanneita helsinkiläisiä, jotka tutustuivat ilmiöön vasta nyt. Ekroth jakoi yleisön sektoreihin ja laulatti kaanoneita. Osa yleisöstä lauloi tekstit vanhasta muistista sinnepäin, kun illan pimetessä luettavista sanoista ei enää tahtonut saada selvää.³⁶

Ekroth summasi tuoreeltaan kesän 1938 yhteislaulutilaisuuksien antia. Jatkuvasti kasvaneet yleisömäärät todistivat hänelle, että kyse ei ollut pelkästä sensaationälästä, vaan yhteislaulu tyydytti ihmisten todellisia tarpeita. Yksi tuli laulamaan, toinen ehkä kuulemaan, mutta kaikki nauttivat iloisesta ja kohottavasta tunnelmasta. Häiriköintiä ei ollut esiintynyt. Iäkkäämmät nauttivat vanhojen muistorikkaiden laulujen mieleen palauttamisesta. Ihmiset eri sosiaaliryhmistä lähentyivät toisiaan hyväntahtoisessa ja luottavaisessa ilmapiirissä, ja yksinäiset kokivat yhteyttä. Arkiset realiteetit unohtuivat hetkeksi, kun kaupunkilaiset pääsivät laulun siivin vaeltamaan metsämaille ja purjehtimaan meren tyrskyissä. Ekrothin mukaan laulun tärkein tehtävä oli sosiaalinen: se lisäsi yhteisymmärrystä. Erityisasemassa oli ohjelman päätteeksi laulettu *Modersmålets sång*. ”Tämä laulu antaa selityksen, miksi laulutapahtumien tunnelma

33 Allsångens ekonomi, *Hufvudstadsbladet* 27.11.1938, 25.

34 Kyseessä oli Ida Rosqvistin (1857–1951) toimittama laulukirja *Sjung!*, jonka ensimmäinen laitos oli julkaistu jo 1800-luvun lopulla. Allsångens breder sig, *Hufvudstadsbladet* 23.8.1938, 6.

35 Allsångens fortgår för fullt, *Hufvudstadsbladet* 25.8.1938, 7.

36 Sommarens sista allsång, *Hufvudstadsbladet* 8.9.1938, 6; Lilith, Allsångens fri-luftsfinal, *Svenska Pressen* 8.9.1938, 3.

on ollut niin sisäistynyt, voimakas ja yhtenäinen”, Ekroth kirjoitti.³⁷ Alun perin Turun laulujuhliin kirjoitettu *Modersmålets sång* (1898) kytkeytyi 6. marraskuuta vietettävän Ruotsalaisuuden päivän vuotuisiin juhlallisuuksiin ja oli noussut suomenruotsalaisten epävirallisen kansallislaulun asemaan.³⁸

Myös SUB:n puheenjohtaja Holger Wikström (1905–2002) piti yhteislaulun kokoavaa ja jalostavaa vaikutusta ilmiselvänä. Hänen mukaansa yhteislaulutapahtumat loivat maaperää kuorojen toiminnalle. SUB:lle järjestelyt merkitsivät työtaakkaa alueella, joka ei kuulunut sen ydintehtäviin. Wikström teki elokuussa 1938 aloitteen, että yhteislaulun edistäminen siirtyisi joko kuoroliitoille tai Ruotsin mallin mukaiselle erityisjärjestölle (Samfundet för unison sång). Wikström visioi, että Ekroth voisi uuden järjestön asiamiehenä kiertää ympäri maata käynnistämässä yhteislaulutapahtumia, jotka sitten siirtyisivät paikallisen kuoronjohtajan vastuulle. Wikström ajoi myös erityisen yhteislaulukirjan julkaisemista.³⁹

Kaikesta huolimatta SUB jatkoi laulajaisten pääjärjestäjänä Helsingissä samalla, kun ilmiö levisi maan ruotsinkielisille seuduille paljolti Ekrothin välityksellä. Ekroth myös toimitti keväällä 1939 yhteislaulukirjan *Allsångsboken*, jonka *Hufvudstadsbladet* painatti ja jonka jakelijana SUB toimi. Tuolloin Ekroth kertoi johtaneensa yhteislaulua jo Porvoossa, Kotkassa, Karhulassa, Karjaalla, Espoossa ja Tampereella. Hänen mukaansa yhteislaulun suosio perustui viime kädessä inhimilliseen tarpeeseen. Se antoi mahdollisuuden spontaaniin elämänilon ilmaisuun ja ujoilematta laulaa tasa-arvoisena muiden kanssa äänen laadusta riippumatta; sen sosiaalinen arvo oli mittaamaton.⁴⁰

Wikström korosti, että yhteislaulutapahtumissa ei ollut kyse tavanomaisesta yksiaänisestä joukkolaulusta. Erottavana tekijänä oli laulun-

37 Ekroth, Evert: Allsängen, *Svenskbygden* 7/1938, 97–98. Suomennos kirjoittajan. Pääkirjoitus on signeeraamaton, mutta *Svenskbygden*-lehden vuosiliitteestä käy ilmi, että kirjoittaja on Evert Ekroth.

38 Engman 2016, 282.

39 Allsängen måste få en organisation, *Hufvudstadsbladet* 4.8.1938, 1 ja 4. Myös Englannissa yhteislaululiikkeellä oli oma erillisyjärjestönsä, *The Community Singers' Association*. Russell 2008.

40 Allsångsboken har utkommit, *Hufvudstadsbladet* 25.5.1939, 4.

Kuva 1. Ylioppilaskillalla, tahtipuikolla ja laulukirjalla varustautunut Evert Ekroth johtaa yhteislaulutilaisuutta Kaivopuiston valleilla vappuna 1941. Kuva Hugo Sundström, Museovirasto.

johtaja, joka tarpeen tullen pani laulun poikki sitä korjatakseen. Laulunjohtajan rooli ei ollut pelkästään pedagoginen, vaan koko hänen persoonansa oli pelissä: ”Yhteislaulunjohtajan välihuomautukset, vuorovaikutus johtajan ja laulajien välillä sekä uusien laulujen opettelu saavat aikaan yhteislaulutilaisuudelle ominaisen luovan ja sisäistyneen juhla-tunnelman.”⁴¹ 48-vuotias Ekroth oli kokenut kuoronjohtaja, joka kaikesta päättäen sai massayleisön mukaansa tahtipuikon ja humorististen juontojensa avulla. Erityistä esiintymisasua Liljan valkoisen kesäpuvun tapaan Ekrothilla ei ollut.

Suomenruotsalaisten kuorojen laulujuhlille, jollaiset oli viimeksi pidetty Helsingissä vuonna 1932, tunnusomaisia olivat pitäjäkohtaiset kansallispuvut (bygdedräkt), joiden tunnettuus ja käyttö levisi Bo Lönn-

41 Wikström 1952, 37. Suomennos kirjoittajan.

qvistin mukaan nimenomaan laulujuhlien ja -vihkojen ansiosta.⁴² Sen sijaan Helsingin yhteislaulutapahtumissa kansallispuvut loistivat poissaolollaan. Vaikka lauluissa liikuttiin juurevilla ruotsalaisseuduilla, kyse oli kaupunkilaisten urbaanista matalan kynnyksen ulkoilmatapahtumasta, jota varten sonnustauduttiin säänmukaiseen asuun, liekihattuun ja popliinitakkiin.

Syksyllä 1938 SUB siirsi yhteislaulajaiset sisätiloihin ja vuokrasi viidesti Messuhallin, johon mahtui 7 000 ihmistä. *Hufvudstadsbladet* havaitsi, miten sisätiloissa voitiin paremmin keskittyä laulamiseen, kun tuuli ei siepannut ääntä ja vuorovaikutus laulunjohtajan ja yleisön välillä sujui helpommin. Syyskuun laulajaisissa Ekroth yllytti yleisön tekemään aaltoliikettä.⁴³ Myös Ekroth näki, että yhteislaulutilaisuuksien pedagoginen puoli pääsi paremmin esiin Messuhallissa, jossa laulujen yksityiskohtia voitiin hioa.⁴⁴ Messuhallissa oli sekin etu, että tilaisuuksien radioiminen kävi näppärästi.

Lauluohjelmisto oli vaihteleva, eikä siinä pitäydytty niin sanotuissa kansanlauluissa. SUB:n lokakuun 1938 pohjoismaisessa teemalauluillassa laulettiin poikkeuksellisesti myös norjaksi, tanskaksi ja suomeksi muun muassa Pohjoismaiden viralliset kansallislaulut. Marraskuussa *Hufvudstadsbladet* järjesti lukijäänestyksen, jossa pyydettiin nimeämään toivelauluja seuraavia laulajaisia varten. Vuoden viimeisessä yhteislaulutapahtumassa laulettiin joululauluja. Messuhallin laulajilta kerättiin vain vapaaehtoinen kolehti, joka ei riittänyt kattamaan kuluja. Kun SUB toi julki, että laulajaisten jatkuminen riippui talouden saattamisesta tasapainoon, neiti Olga Ärt (1867–1946) lahjoitti vuoden 1938 lopulla SUB:lle varat erityiseen yhteislaulurahastoon, jonka vuosituotto tuli käyttää laulajaisiin.⁴⁵

42 Lönnqvist 1991, 32.

43 Dame-pique, Allsångens inomhuspremiär, *Hufvudstadsbladet* 22.9.1938, 6.

44 Allsångsboken har utkommit, *Hufvudstadsbladet* 25.5.1939, 4.

45 Allsångens ekonomi, *Hufvudstadsbladet* 27.11.1938, 25. Lahjoitus oli suuruudeltaan 50 000 markkaa. Allsängen i julens tecken, *Hufvudstadsbladet* 21.12.1938, 3; Wikström 1952, 38.

Sulasolin Helsingin piiri aloittaa suomenkieliset yhteislaulutapahtumat

Kaivopuiston ruotsinkielisten yhteislaulutapahtumien suosio kesällä 1938 kasasi odotuksia suomenkielisen kuorojärjestön, Suomen Laulajain ja Soittajain Liiton (Sulasol), suuntaan. Useat kuoronjohtajat suhtautuivat ilmiöön kuitenkin varauksellisesti. Kuorokentän ylin auktoriteetti, Sulasolin puheenjohtaja ja *Suomen Musiikkilehden* päätoimittaja Heikki Klemetti (1876–1953), jonka puoleen asiassa oli käännytty, otti kriittisen kannan ”yleislauluun”. Hän piti sitä kevytmielisenä muoti-ilmiönä, joka ei pystyisi kohottamaan yksiaänisen laulannan tasoa. Intervallit, rytmit ja tekstin äänteet laulettiin pieleen jo kansakouluopettajienkin keskuudessa, eli miten sitten kävisi avoimissa joukkolaulajaisissa ja keitä sellaisiin edes tulisi, ”epämääräistä muuta ainesta, joka on ’Imatran rannan’ ja muun sellaisen tasolla”. Klemetti edellytti, että yksiaänisen laulun edistämisen tuli tapahtua ”asiallisemmalla pohjalla, vakavammin harkiten”. Hän ehdotti, että ensin toimitettaisiin ”Kansalaisen laulukirja”, johon valittavat yksiaäniset laulut jokaisen suomalaisen tulisi osata, ja edettäisiin sen jälkeen kuorotietä. Sulasolin kuoroja voitaisiin velvoittaa harjoittelemaan myös yksiaänisiä lauluja, jolloin ne voisivat toimia tukijoukkoina erilaisten juhlatilaisuuksien yhteislauluissa.⁴⁶

Martti Turunen, joka toimitti *Musiikkitieto*-lehteä, asettui sitä vastoin puolustamaan yhteislaulua ja sen kokeilemista käytännössä. Kirjoituksessaan ”Kaikki laulamaan!” syyskuussa 1938 hän luonnehti laululiikkeen ”aatteellista” puolta, jonka Klemetti oli sivuuttanut. Turunen esitteli Jöden näkemykset musiikkielämän kriisistä ja kansanmusiikin elvyttämisestä sekä avointen laulutuntien idean, jossa kaikki ”ikään ja säätyyn katsomatta” esilaulajan johdolla lauloivat yhdessä vanhoja kansanlauluja ja opettelivat uusia. Edelleen Turunen kuvaili Skansenin laulajaisten järjestelyjä. Suomessa yhteislaulu oli ylioppilasosakunnissa noussut suosioon, joten muut yhdistykset voisivat seurata esimerkkiä. Turunen painotti, että yhteislaulu ei tarkoittanut kilpailua kuorolaulun kanssa, vaan sen tarkoitus oli luoda pohjaa kaikelle laulukulttuurille. Olennaista oli syventyminen ja herkistyminen (kanonisoitujen) kansanlaulujen äärel-

46 Heikki Klemetti, Yleislaulu, *Suomen Musiikkilehti* 6/1938, 107–108.

le: ”mitä nämä yksinkertaiset, mutta kuitenkin niin liikuttavan kauniit sävelet meille varsinaisesti kertovat kansamme luonteesta ja sen vaiheista”.⁴⁷ Turusen aloitteella oli painoarvoa, mitä osoittaa sekin, että tuleva ”kaikkien laulukirja” nimettiin hänen kirjoituksensa otsikon mukaisesti: *Kaikki laulamaan!*

Mediayhtiöt olivat juonessa mukana. Yleisradion tukeman *Radiokuuntelija*-lehden nimimerkki Killi suositteli suurten yhteislaulutilaisuuksien järjestämistä Suomessa. Killin mukaan yhteislaulu oli hauskaa ja halpaa huvia, joka loi yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja levitti yhdessä laulamisen tapaa pienimuotoisempiin juhliin, kokouksiin ja iltamiin. Tarvittiin hilpeitä lauluja, joita Suomessa tosin oli verraten vähän. Killin mukaan käytännön ongelmana oli, mistä löytyisi suomalaisen yhteislaululiikkeen alullepanija: ”Johtajan täytyy olla samalla kertaa hyvä musiikkimies ja eräänlainen sharmööri, ’hurmuri’, joka kykenee viemään joukot mukaan. Ruotsissa sellaisia kasvaa joka toisella oksalla, ja myöskin Kaivopuiston vanhoille valleille on nähtävästi löydetty oikea mies”.⁴⁸ Keskustelussa sivuutettiin kokonaan kansansuosiota nauttiva kupletti- ja iskelmälaulaja Matti Jurva (1898–1943), joka oli toiminut yhteislaulun esilaulajana kesän 1938 jalkapallomaatotteluissa Olympiastadionilla. Urheiluväellä laulatettiin *Mustaa Rudolfia* ja *Oolannin sotaa*.⁴⁹

Klemetin ja Turusen tietämättä valmisteluja tehtiin samaan aikaan Sulasolin Helsingin piirissä, joka oli kymmenen kuoron väljä yhteenliittymä. Piirin puheenjohtaja, mainosmiehenä tunnettu Toivo Rautavaara (1905–1987) vastasi käytännön järjestelyistä. Hän kertoi, että esikuvana olivat Skansenin ja Kaivopuiston laulutapahtumat. Yhteislaulutapahtuman järjestelyjä leimasi suunnitelmallisuus. Ensin Sulasol odotti, että Helsingin kaupunginhallitus myönsi tarkoitukseen apurahan. Myös yleisön laulattamisen kanssa edettiin varoen: Messuhallissa marraskuussa 1938 järjestettyä ensimmäistä suomenkielistä yhteislaulutapahtumaa luonnehdittiin huokeahintaiseksi kansankonsertiksi, jossa kuorot esitti-

47 Turunen, Martti: Kaikki laulamaan!, *Musiikkitieto* 7/1938, 103–104.

48 Killi, Yhteislaulua, *Radiokuuntelija* 34/1938, 3; *Radiokuuntelija*-lehdestä Lyytinen 1996, 38.

49 17,000 sågo Sverige vinna, *Hufvudstadsbladet* 5.7.1938, 9; Optimism inom UK och bland de aktiva. *Hufvudstadsbladet* 30.8.1938, 2.

vät vanhoja kansanlauluja ja yleisöllekin tarjoutui tilaisuus opetella niitä. Kuorot kokoontuivat lyhyisiin yhteisharjoituksiin ennen tapahtuman alkua. Yleisölle jaettiin tekstilehdet ja äänestyslomakkeet, joissa tiedusteltiin toivelauluja vastaisen varalle. Laulunjohtajan vaativassa tehtävässä kuoroja ja viisituhatpäistä yleisöä johti ja harjoitti Arvi Poijärvi (1900–1986).⁵⁰ Hyvän menestyksen kannustamana Sulasol järjesti joululaulajaiset, joissa yleisöltä kannettiin vapaaehtoinen kolehti ja tiedusteltiin jälleen suosikkilauluja.⁵¹

Alkuvaiheessa päävastuun niin johtamisesta kuin sopivan lauluohjelmiston valikoinnista lauluvihkoihin kantoi Poijärvi, kouluhallituksessa työskennellyt biologian ja maantiedon oppikirjojen laatija. Hän oli tunnettu kuoronjohtaja, joka otti kantaa myös musiikkipedagogisiin kysymyksiin. Esimerkiksi kansakoulunopettajien laulukursseilla Oriveden opistossa 1938 Poijärvi luennoi musiikinharrastamisen sivistävästä vaikutuksesta ja erityisesti koti- ja kouluorkestereiden merkityksestä musiikkikasvatuksessa sekä ”terveen tunne-elämän” kehittäjänä.⁵²

Tammikuussa 1939 Poijärvi esiintyi Musiikinopettajien päivillä ja esitelmöi Messuhallin kokemuksiin pohjautuen yhteislaulun merkityksestä. Hän suhtautui siihen lähinnä musiikillisena kansanvalistuksena, jolla saattoi olla merkitystä yleisen musiikkikulttuurin kohottajana. Poijärven mukaan yhteislaulu loi siltaa taidemusiikin ja suuren yleisön välille, eikä siihen sopinut suhtautua yliolkaisesti. Poijärvi toivoi, että musiikinopettajat yhdessä Sulasolin kanssa edistäisivät yhteislaulun asiaa.⁵³ Samana vuonna Poijärvi toimittikin Sulasolin yhteislauluvihkosen yhdessä musiikinopettaja A. E. Taipaleen kanssa.

50 Yhteislaulu jälleen kunniaan, *Uusi Suomi* 5.11.1938; Sulasolin Helsingin piirin ”kansankonsertit”, *Helsingin Sanomat* 5.11.1938; Mitä helsinkiläisyleisö haluaa laulaa?, *Uusi Suomi* 9.11.1938, 9; Mikko, Päivän kronikka, *Ilta-Sanomat* 14.11.1938.

51 Joululauluja Messuhallissa, *Uusi Suomi* 14.12.1938, 11.

52 Oriveden opistossa vuodesta 1936 pidetyillä kansakoulunopettajien käytännöllisillä laulukursseilla opettajilla oli tilaisuus kehittää opetusmenetelmiä ja kohentaa laulutaitoaan tunnettujen musiikkipedagogien johdolla. Eräs joulukosta, Kansakoulunopettajien käytännölliset laulukurssit, *Suomen Musiikkilehti* 9–10/1938, 167–169.

53 Musiikinopettajain päivät, *Musiikkitieto* 1/1939, 10–11.

Suomen Kuvalehden haastattelussa tammikuussa 1939 Poijärvi kuvaili laulamisen tuottamaa ruumiillista nautintoa: ”Ihmisen pitää tuntea laulamisen ilo omassa kurkussaan, omissa jäsenissään ja hermoissaan, silloin hän käsittää, mikä on omakohtaisesti koettu laulun synnyttämisen riemu.” Samalla hän luonnehti yhteislaulutapahtumien sosiaalista merkitystä kansallisen yhteishengen lisääjänä ja luokkaerojen häivyttäjänä:

Yhteislaulun ympärille kerääntyvät eri säätyluokat, ruumiillisen ja henkisen työn tekijät. Kaikki he tulevat yhteen laulamaan, löytävät yhteisen pohjan, jolla seistä ja huomaavat äkkiä olevansa samaa kansaa, saman kansallisen, jokaisen käytettävissä olevan kulttuuriaarteiston omistajia. Voiko ajatella suurenmoisempaa saavutusta niin yksinkertaisella menetelmällä?⁵⁴

Kun ruotsinkielisissä yhteislaulutapahtumissa laulua johti aina Ekroth, suomenkielisissä laulajaisissa vetovastuuta jaettiin muillekin kuoronjohtajille. Heistä parhaana pidettiin kuitenkin Poijärveä: ”hänen ohjauksensa on sekä sytyttävää että soitannollisesti huoliteltua”, kirjoitti *Radiokuuntelija*.⁵⁵ Tammikuussa 1939 vuoroon pääsi Ilmari Kalkkinen (1892–1982), joka tunsi laululiikkeen ideologian, mutta piti yhteislauluilmiön olennaisena tekijänä sitä, että se vastasi ihmisten tarpeisiin: ”kansaa todella laulattaa”.⁵⁶ Huhtikuussa 1939 Messuhallin yhteislaulajaiset johti Felix Krohn (1898–1963), joka luonnehti kansanlaulujen arvonnalauttamista ”kansan terveelliseksi reaktioksi” pinnallista iskelmäkulttuuria vastaan. ”Yhteislaulutilaisuudet ovat mielestäni kuin suuren laulupeltomme muokkaustilaisuuksia”, Krohn totesi.⁵⁷

54 Molli, Osaako Suomen kansa laulaa?, *Suomen Kuvalehti* 3/1939, 103.

55 O. K. Taavi, Tauon aikana, *Radiokuuntelija* 26/1939, 14.

56 Molli, Osaako Suomen kansa laulaa?, *Suomen Kuvalehti* 3/1939, 103.

57 Yhteislauluinnostus ”iskelmäkulttuurin” vastapainona, *Helsingin Sanomat* 24.4.1939, 7.

Yhteislauluilmiö leviää Yleisradion ja työväenkuorojen välityksellä

Englannissa 1920-luvun lopulla kukoistanutta yhteislauluiliikettä pidettiin sanomalehti *Daily Expressin* aikaansaannoksena, joka sisälsi uutuu-denviehätyksen lisäksi lupauksen sosiaalisten suhteiden lujittamisesta.⁵⁸ Ruotsissa käynnistäjänä oli *Stockholms-Tidningen*. Vastaavalla tavalla Suomessa aloitteentekijöinä ja ilmiön levittäjinä kunnostautuivat yksityiset lehtitalot sekä valtiollinen Yleisradio. Median kiinnostuksessa yhdistyi uutisarvo sekä aatteellinen puoli. Yhteislaulutapahtumien myön-teistä vaikutusta perusteltiin niin sosiaali- kuin musiikkipoliittisesti.

Hufvudstadsbladet-lehden keskeistä roolia ruotsinkielisten laulu-tapahtumien tukijana on jo kuvattu. Sulasolin yhteislaulutapahtumil-le antoi sivustatukea kokoomuslainen *Uusi Suomi*, joka esitteli ilmiötä positiiviseen sävyyn. Sitäkin merkittävämpi tukija oli *Radiokuuntelija* ja kansansivistystehtävää hoitava Yleisradio, joka yhteislaulutapahtumista raportoimalla ja niitä radioimalla yllytti paikan päällä osallistujia, levitti tapahtumat kuulokuvana ympäri Suomea ja osallistui Messuhallissa jär-jestettyjen yhteislaulutilaisuuksien kustannuksiin. Sen lisäksi Yleisradio järjesti jo vanhastaan omia yhteislauluhetkiä, joissa kuoro esiintyi stu-diossa. Nimimerkki Killi moitti näitä ohjelmia 1938 vuorovaikutuksen puutteesta: ”niissä ei ole erityisesti käännetty kuuntelijain puoleen ja pro-vo-soitu heitä mukaan. Siksi ovat kuuntelijat jääneet passiivisiksi kuun-telijoiksi”. Tämän jälkeen kapellimestari Heikki Aaltoila (1905–1992) omaksui välittäjän roolin ja lauluja esitellessään yllytti radiokuuntelijoita yhtymään lauluun ja jopa piiritanssiin.⁵⁹

Yleisradio radioi Sulasolin Messuhallin joululaulajaiset 1938. Lau-lujen tekstit ja osin nuotitkin painettiin *Radiokuuntelija*-lehdessä, jotta kuulijoilla ympäri maan olisi tilaisuus yhtyä lauluun.⁶⁰ Toiminta jatkui vilkkaana, kuten Yleisradion vuoden 1939 toimintakertomuksessa to-dettiin: ”Kuluneen vuoden aikana vauhtiin päässyt yhteislaulun harrastus

58 Russell 2008.

59 Killi, Yhteislaulu, *Radiokuuntelija* 34/1938, 3; O. K. Taavi, Tauon aikana, *Ra-diokuuntelija* 36/1938, 12; Killi, Yhteislaulu jatkuu, *Radiokuuntelija* 39/1938, 3.

60 Joululauluja Messuhallissa, *Uusi Suomi* 14.12.1938, 11; Yhteislaulujen sanat, *Radiokuuntelija* 51/1938.

Kuva 2. Yhteislauluilmiö tarjosi otollisen kohteen pilanlaskijoille. Oki Räisäsen piirros kommentoi Ahvenanmaan linnoituskysymystä, jossa tavoiteltiin kansallista yksimielisyyttä. *Helsingin Sanomat* 30.10.1938. Median museo ja arkisto Merkki.

sai myös radiolta kaikkea mahdollista tukea. Radio omasta puolestaan järjesti entistä enemmän yhteislaulutilaisuuksia studioon.”⁶¹ Korkeaviriteinen ja iskelmäkuulttuuria vastaan hyökännyt yhteislaululiike ei ollut naurun asia. Kun Yleisradio kesällä 1939 lähetti radiopilana, jossa parodioitiin yhteislauluvillitystä, *Radiokuuntelija*-lehti esitti paheksuntansa: ”hyvää ja kannatettavaa joukkoliikettä” ei sopinut pilkata.⁶²

61 Yleisradion vuosikertomus 1939, 31–32.

62 Pilan oli kirjoittanut nimimerkki Romula ja Rema. T. L. Kipinä, Viikon varrelta, *Radiokuuntelija* 25/1939, 12.

Helsingin kaupunginhallitus suhtautui tasapuolisesti kahteen eri kieliryhmään, ja kesällä 1939 Kaivopuistossa pidettiin yhteislaulutapahtumia vuorotellen ruotsiksi ja suomeksi. Sulasolin järjestämässä yhteislaulutilaisuuksissa oli korostunut laulunharjoittamisen luonne, joka oli SUB:n laulajaisissa jäänyt vähemmälle huomiolle. Tilannetta korjattiin syksyllä 1939, kun Helsingin ruotsinkielinen työväenopisto (Arbetrar-institutet) käynnisti Ekrothin johdolla yksiäänisen laulun kurssin, jolla harjoituskirjana palveli *Allsångsboken*. Tarkoitus oli nimenomaan tarjota osanottajille mahdollisuus harjoitella yhteislauluja perusteellisemmin.⁶³

Ruotsinkielisten yhteislaulutilaisuuksien suosio antoi vuonna 1939 aiheen keskusteluun, tulisiko myös kirkoissa vastaavalla tavalla rohkaista seurakuntaa laulamaan virsiä, eikä jättää tehtävää kirkkokuorolle. Ekroth puolsi aloitetta ja painotti, että laulun sosiaalinen ja eettinen tehtävä oli toimia kokoavana, yhdentävänä ja yhteen sulattavana voimana.⁶⁴ Jumalanpalveluksiin kuului olennaisena osana virrenveisuu, mutta vastuu kirkkomusiikista oli paljolti siirtynyt lukkarivetoisille kirkkokuoroille. Pääkaupungin juhlahumalanpalveluksissa kuultiin yhä vaativampia kuoroteoksia. Liturginen musiikki oli lisääntynyt 1920- ja 1930-luvulla, kun katolisen kirkon tapaan alettiin järjestää musiikkipitoisempia, arvokkaan tunnelmallisia vesper-jumalanpalveluksia, joihin muun muassa Ilmari Krohn ja Sune Carlsson sävelsivät ja sovittivat vuorolauluja ja psalmeja.⁶⁵

Yhteislaululiikkeen aloite torjuttiin seurakuntien piirissä. Kanttori Gustav Pettersson (1895–1979) ei pitänyt vertailua jumalanpalveluksiin asianmukaisena, koska yhteislaulutilaisuudet olivat jo lähtökohtaisesti homogeenisia, lauluhaluisten joukon kokoontumisia laulamaan sydämensä kyllyydestä, äidinkielellään ja heimosukulaisten kesken.⁶⁶ Kirkkomusiikkiliike kyllä kehittyi voimakkaasti 1930-luvun Suomessa, mutta uusia asiallisten ja korkeakirkollisten tunnusten alla. Saksalais-skandinaavisia vaikutteita ammennettiin pohjoismaisilla kirkkomusiikkipäivillä. Kansallisia kirkkomusiikkipäiviä Suomen kieliryhmät viettivät omissa lei-

63 Kurs i unison sång, *Hufvudstadsbladet* 16.9.1939, 6.

64 Låt kyrksången bli allsång, *Hufvudstadsbladet* 15.9.1939, 3, 9–10.

65 Pajamo & Tuppurainen 2004, 304, 314, 354–355, 357.

66 Låt kyrksången bli allsång, *Hufvudstadsbladet* 15.9.1939, 3, 9–10.

reissään. Uudistustyöhön liittyivät uudet virsikirjat suomeksi (1938) ja ruotsiksi (1943).⁶⁷

Yhteislaulun ryhmyttävät vaikutukset tunnettiin vanhastaan myös työväenliikkeen puolella, ja nyt tapaa pyrittiin palauttamaan käytäntöön. Sosiaalidemokraattisten työväenjärjestöjen kuorot, soittokunnat ja orkesterit kuuluivat Suomen Työväen Musiikkiliittoon, joka vaali työväenhenkistä lauluohjelmistoa, järjesti omia musiikkipäiviään ja julkaisi *Työväen Musiikkilehteä*.⁶⁸ Lehden toimittaja Kaarle Lehtinen kehotti vuonna 1935 järjestöjä kiinnittämään huomiota ”yleisön suorittamaan” yksiääniseen joukkolauluun. Aikoinaan työväenjuhliissa ja -kokouksissa raikunut yhteislaulu, joka ilmensi ja loi aatteellista innostusta, oli Lehtisen mukaan hiipunut, kun etevät kuorot huolehtivat musiikkiesityksistä. Hän muistutti, että yhteislaulu kokosi joukkoja ja lähensi ihmisiä, ja ehdotti, että yhteislauluun soveltuvista, teknisesti helpoista kappaleista toimitettaisiin uusi työväen laulukirja. Jos järjestöväki harjoittelisi laulut ensin keskuudessaan ja myös kuorot osallistuisivat yhteislauluun, laajemmissa yleisötapauksissa niiden omaksuminen kävisi helposti.⁶⁹

Asia ei edennyt, vaikka *Työväen Musiikkilehti* uudisti aloitteensa laulukirjan toimittamisesta vuonna 1937.⁷⁰ Lopulta Sulasolin Helsingin piiristä lähtenyt keskustelu ja sen organisoimat yhteislaulutapahtumat antoivat kimmokkeen ja esikuvan myös työväenliikkeen kuoroille. Loppukesästä 1939 uutisoitiin, että Turun työväenyhdistyksen mieskuoro harjoitti yksiäänisiä yhteislauluja toimiakseen runkona työväen yhteislaulutapahtumissa. *Työväen Musiikkilehti* kiitteli, miten ”yhteislaulun kehittäminen työväen keskuudessa on aloitettu ja aloitettu juuri sillä tavoin kuin se tulee aloittaa”.⁷¹

67 Pajamo & Tuppurainen 2004, 361, 365, 367–368, 382–383.

68 Rantanen 2020.

69 Kaarle Lehtinen, Yhteislaulua viljelemään, *Työväen Musiikkilehti* 11/1935, 183; Kaarle Lehtinen, Yhteislaulua viljelemään II, *Työväen Musiikkilehti* 12/1935, 209–211.

70 Yhteislaulun elvyttäminen. *Työväen Musiikkilehti* 7–8/1937, 115, 124.

71 Ilahduttava aloite. *Työväen Musiikkilehti* 9/1939, 135.

Lauluohjelmistot erosivat toisistaan

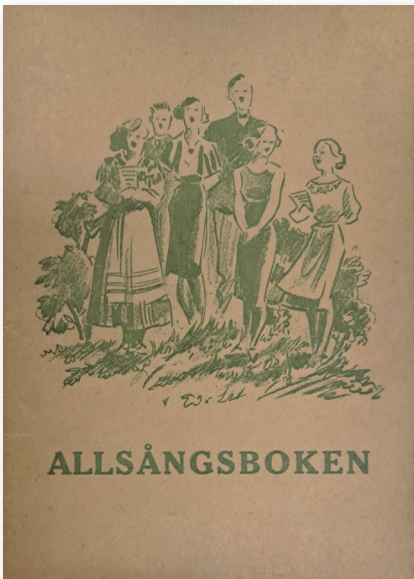
Jo ennen kuin yhteislaulutapahtumia järjestettiin, niitä koskeneessa keskustelussa tuotiin esiin yhteislauluohjelmiston erityisvaatimukset ja yhteislaulukirjojen tarve. Sekä SUB:n että Sulasolin laulajaisten yhteydessä 1938 selvitettiin yleisön mielilauluja. Varsinaisten laulukirjojen ja -vihkosten julkaiseminen alkoi seuraavana vuonna.

SUB:n laulajaisten monipuoliseen ohjelmaan kuului vuonna 1938 toistasataa eri laulua, joista vain harvoja toistettiin. Marraskuussa 1938 *Hufvudstadsbladet* järjesti äänestyksen, jossa lukijat saivat äänestää lempikappaleitaan yhteislaulajaisissa siihen mennessä esitettyjen laulujen joukosta. Kaikkiaan 700 vastauksessa annettiin yli 8000 ääntä, joita riitti jokaiselle 92 laululle. Selvät suosikit olivat Arvid Mörnen tekstiin sävelletty Hanna Hagbomin valssi *Bäcklandets vackra Maja* (365 ääntä), ruotsalaisen G. E. Johanssonin vaelluslaulu *I sommarens soliga dagar* (341) sekä Alexander Slotten harras *Slumrande toner* (322), joka viritti yhteyttä esi-isiin ja tunnettiin Brage-yhdistyksen tunnuslauluna. Kilpailun järjestäjä katsoi, että vaalin tulos todisti äänestäjien terveestä ja hyvästä mausta. Suosikit olivat pääasiassa kotimaista alkuperää, ulkomaisista poimittiin vain sellaisia iloisia elämänmyönteisiä vaelluslauluja, joita Suomessa ei ollut tehty.⁷²

Ruotsinkielisiä yhteislauluun soveltuvia laulukirjoja oli julkaistu sekä Ruotsissa että Suomessa.⁷³ Ne kuitenkin sivuutettiin, kun yhteislaulutapahtumia varten haluttiin uusi laulukirja. *Allsångsboken* sisälsi 140 laulua, joista painettiin vain tekstit, nuotteja tai sointumerkintöjä ei ollut. Jöden ja muiden musiikkipedagogien puristisen kansanlaulupainotuksen sijaan lauluvalikoima oli, ilmeisesti Skansenin ohjelmiston tapaan, väljemmin koottu, populaari ja monipuolinen kokonaisuus. Siihen kuului tunnelmaltaan vaihtelevia kanonisoituja kansanlauluja, kotiseutu- ja merimies-

72 Bäcklandets vackra Maja nummer ett, *Hufvudstadsbladet* 25.11.1938, 5. *Bäcklandets vackra Maja* tunnetaan suomeksi parhaiten nimellä *Seiskarin kaunis Siiri*; Slotten laulusta ks. Engman 2016, 282–283.

73 Viimeisimpänä Kokkolan seudun laulu- ja musiikkiliiton julkaisema, J. A. Lybäckin toimittama, nuoteilla varustettu *Svensk sång* (1936). Sigurd Snåre, En ny sångbok, *Västra Nyland* 13.3.1937, 4.

Kuva 3. Evert Ekrothin toimittama *Allsångsboken* ilmestyi keväällä 1939 ja levisi sotavuosina kulovalkean tavoin.

lauluja, muun muassa Runebergin ja Topeliuksen runoihin sävellettyjä lauluja sekä ruotsinmaalaista lauluperintöä ja lisäksi eräitä tanskalais- ja saksalaisperäisiä lauluja. Osiot oli varattu skandinaavisille kansallislauluille ja joululauluille. Laulukirjan avasi Martin Lutherin motto, jonka mukaan musiikki oli Jumalan lahja, ja virsi *Vår Gud är oss en väldig borg* (*Jumala ompe linnamme*). Joukossa ei ollut ainuttakaan alkuperältään suomenkielistä tekstiä.⁷⁴

Allsångsboken osoittautui menestykseksi. Ensimmäisissä Kaivopuiston laulajaisissa toukokuussa 1939 sitä myytiin yli

3000 kappaletta, ja vuonna 1945 teoksesta otettiin jo viides laajennettu painos. Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että Ekrothin laulukirja levisi laajalle ja ikään kuin yhdisti hajallaan asuvan väestön, tai ainakin helpotti omatoimisten yhteislaulutilaisuuksien järjestämistä eri puolilla maata. ”Allsångsboken med!”, luki eri yhdistysten illanviettojen ilmoituksissa jo syksyn 1939 Helsingissä.⁷⁵

Sulasol järjesti oman kyselynsä yleisön toivelauluista heti ensimmäisten Messuhallin laulajaisten yhteydessä marraskuussa 1938. 4000 vastauksessa ääniä sai 477 eri laulua. Vastauksia ei ollut etukäteen rajattu, ja esiin nousivat useat sellaisetkin kappaleet, joita ei kelpuutettu tuleviin yhteislauluvihkoihin. Tällaisia olivat esimerkiksi ruotsalaisperäinen vals-

⁷⁴ *Allsångsboken* 1939.

⁷⁵ En verklig bestseller, *Svenska Pressen* 25.5.1939, 3; ks. esim. Svenska Kvinnoförbundet, *Hufvudstadsbladet* 28.9.1939, 2.

si *Musta Rudolf* ja *Maamme*. Suurimman äänisaaliin saivat isänmaalliset ja maakuntalaulut, suosituimpana Klemetin *Oi kallis Suomenmaa*.⁷⁶ Sulasolin yhteislaulutapahtumissa ja ensimmäisissä lauluvihkoissa keskityttiin niihin sekä niin sanottuihin kansanlauluihin.

Sulasolin Helsingin piiri toimitti vuonna 1939 lauluvihkot *Kaikki laulamaan* I ja II, ja vielä vuonna 1941 kolmannen vihkon. Kaikkia niistä oli koostamassa Arvi Poijärvi. Julkaisijaksi saatiin Otava ja Kansanvalistusseura, joka oli kunnostautunut musiikkifolklorismin virittäjänä ja laulujuhlien järjestäjänä jo 1880-luvulta lähtien. Julkaisuilla pyrittiin osaltaan levittämään yhteislauluharrastusta koko maahan.⁷⁷ Vihkot olivat pienikokoisia, painokset suuria ja hinnat edullisia. Ensimmäinen vihko sisälsi 45 isänmaallista ja kansanlaulua sävellajeineen ja aloitussävelineen. Toinen vihko sisälsi 31 maakuntalaulua nuotteineen ja vuoden 1941 kolmas vihko 61 laulua nuotteineen. Kaikkiaan lauluja oli vain 119, koska miltei kolmasosa lauluista julkaistiin kahdesti, *Karjalan kunnail-la* jopa kaikissa kolmessa vihkossa. Jos päällekkäisyyttä ei oteta lukuun, laulualikoima oli johdonmukaisesti toimitettu. Sävellajien ja melodioiden ilmoittaminen lisäsi vihkojen musiikkikasvatuksellista arvoa. Pitäytyminen ”omina” pidetyissä kansanlauluissa, kotiseutulauluissa ja patrioottisissa lauluissa vastasi Jöden käynnistämän yhteislaululiikkeen ”oikeaoppista” ideaa. Ulkomaista alkuperää oleville lauluille, kupleteille tai iskelmille ei annettu tilaa niiden mahdollisesta kansansuosiesta riippumatta.⁷⁸

Ankaruus ulotettiin myös Suomen ruotsinkieliseen laulustoon. Huomiota kiinnittää erityisesti, että Suomen kansallislaulua *Maamme* ei kelpuutettu mukaan. Sen asemasta kunniapaikan avauslauluna sai Klemetin *Oi kallis Suomenmaa*. Nähtävästi kyse oli 1930-luvun suomalaisuusliikkeen penseän torjuvasta suhtautumisesta maan ruotsinkieliseen kulttuuriperintöön, kuten J. L. Runebergiin, jonka muitakaan tekstejä ei vihkoissa esiintynyt. Sen sijaan mukana oli Fredrik Paciuksen sävel-

76 477 laulua, *Uusi Suomi* 10.1.1939, 7.

77 Laulukirja, *Uusi Suomi* 11.6.1939, 11; *Otavan uutisia* 12/1939, 4; Kansanvalistusseurasta Kurkela 1989, 146.

78 *Kaikki laulamaan I* 1939; *Kaikki laulamaan II* 1939; *Kaikki laulamaan III* 1941.

mä *Sinun maasi* (*Laps' Suomen*) ja muitakin Topeliuksen *Maammekirjasta* (1875) tuttuja, suomen kielelle naturalisoituja lauluja. Kaikkiaan Topeliuksen tekstejä hyväksyttiin joukkoon viisi. Niistä *Vaasan marssi* ja *Kesäpäivä Kangasalla* julkaistiin myös *Allsångsbokenissa*, ja ne olivatkin ainoat yhteiset laulut suomen- ja ruotsinkielisissä julkaisuissa. Se vastaa puoltatoista prosenttia lauluohjelmistosta.

Allsångsbokenin julkistamisen yhteydessä Ekroth totesi, että laulukirjasta oli haluttu jättää pois sellaiset laulut, joita ei kuitenkaan laulettaisi. Hän korosti, että erityisesti suomenruotsalaiselle väestölle yhteislaulu antoi mahdollisuuden vaalia äidinkieltään, mikä ei kielivähemmistölle ollut vain jotakin arkipäiväistä ja luonnollista, vaan arvo sinänsä.⁷⁹

Suomen yhteislaululiikkeen kaksijakoisuuden taustalla oli ruotsin kielen asemaa koskeva kielikysymys, joka oli kärjistynyt 1930-luvulla avoimeksi kieliriidaksi. Sitä lietsoivat poliittiset puolueet, puoluelehdistö sekä heimoyhteyttä korostavat nationalistiset järjestöt ulkoparlamentaarisella toiminnallaan. Lapuan liikkeen perillinen, oikeistopuolue Isänmaallinen Kansanliike (IKL), Suomalaisuuden Liitto sekä ylioppilaskuntaa hallitseva Akateeminen Karjala-Seura (AKS) ajoivat jyrkän kielinationalistista ohjelmaa ja pyrkivät heikentämään ruotsin kielen asemaa Suomessa ja erityisesti Helsingin yliopistossa. Järjestöt masinoivat syksyllä 1933 Helsingissä kampanjan, jossa Kustaa Aadolfin päivän viettoon liittyvää suomenruotsalaista julkisuutta pyrittiin tukahduttamaan mielenosoituksilla *Hufvudstadsbladetin* talon ja Svenska Teaternin edustalla. Kampanjaan kuului, että Ruotsalaisuuden päivän aatesisältö haluttiin korvata 1600-luvun hakkapeliittojen sotasaavutusten muisteluilla. Kiihotus johti suomen- ja ruotsinkielisten nuorten keskinäisiin joukkotappeluihin, jotka toistuivat Kustaa Aadolfin päivän vietossa Helsingissä vuosina 1933–1937.⁸⁰

Kun yhteislaululiike käynnistyi Helsingissä vuonna 1938, kieliriita oli alkanut jo lientyä. Taustalla oli suursodan uhka, joka oli saanut Suomen valtiojohdon virittelemään puolustusyhteistyötä Ruotsin kanssa. Ulkopoliittikan skandinaavinen suuntaus merkitsi samalla kielipoliittisen

79 Allsångsboken har utkommit, *Hufvudstadsbladet* 25.5.1939, 4.

80 Meinander 2016, 51–53.

kiistelyn sysäämistä syrjään ja kielinationalismiin kiinnittyneiden järjestöjen vaikutusvallan vähentymistä.⁸¹ Klingen ja Meinanderin mukaan molemmissa kieliryhmissä tunnepitoinen heimoromantiikka alkoi ainakin koulutetun kaupunkiväestön keskuudessa korvautua asiapitoisemalla rationaalisuudella.⁸²

Tässä mielessä Helsingin yhteislauluinnostus näyttäytyy myöhäsnytyisenä ilmiönä, joka antoi kaupunkilaisille mahdollisuuden vanhaan tapaan laulaen kokea tunteenomaista heimoyhteyttä. Heimoidentiteetin tai -yhteyden esiintuomiseen ei välttämättä enää liittynyt kärjekästä vastakkainasettelua tai uhmakkuutta, vaan kyse oli oman kulttuurisen taustan juhlimisesta omassa piirissä. Laulutapahtumiin ja koko ilmiöön liittyi kuitenkin olennaisena osana kaupunkipuistojen haltuunotto ja positiivinen julkisuus, jonka välityksellä yhteislaululiikettä pyrittiin levittämään pääkaupungin ulkopuolelle.

Yhteislaulutapahtumia tukevissa kirjoituksissa toistuivat yhteisön luominen ja yhteiskunnallisten erojen häivyttäminen. Tämä edellytti tietysti sitä, että laulutilaisuuksiin osallistui kaikkien väestöryhmien jäseniä. Tässä mielessä on silmiinpistävää, että eri tahojen julkaisemissa yhteislaulukirjoissa esiintyivät täysin eri laulut. Suomen kahden kieliryhmän yhteiseen lauluohjelmaan ei päästy eikä sellaista edes tavoiteltu. Päinvastoin vaikuttaa siltä, että yhteisiä lauluja suorastaan välteltiin. Yhteislaulutapahtumat olivat kenties omiaan vahvistamaan eri ryhmien sisäistä koheesiota mutta samalla korostamaan niiden keskinäisiä eroja. Suomen kaksi kieliryhmää lauloi omia ”kansanlaulujaan”.

Yhteislaulu sodan oloissa

Rauhan aikana yhtenäisyys oli tavoite, sodan aikana se oli velvollisuus. Toisen maailmansodan syttyminen 1.9.1939 koettiin Suomen olemassaoloa uhkaavana tapahtumana, joka edellytti väestön yksimielisyyttä yli kieli- ja luokkarajojen. Samalla se lähensi Ruotsia ja Suomea. RKP kutsuttiin hallitukseen, ja puolueen puheenjohtaja Ernst von Born kehotti

81 Hämäläinen 1968, 239, 260; Uino 1989, 231, 238–239, 245–246; Leinonen 2013, 199–201.

82 Klinge 1972, 186; Meinander 2016, 84–86.

Ruotsalaisuuden päivän puheessaan 6.11.1939 kansalaisia ajattelemaan koko isänmaan parasta, hautaamaan järjettömän kielitaistelun ja luomaan luottamukselliset ja suvaitsevat suhteet kieliryhmien välille.⁸³

Vaikka kieliryhmät lauloivat edelleen omissa tilaisuuksissaan, yhteislaululiike sai uusia painotuksia. Sodan uhkan tihentyessä Sulasolin keskusliiton johtokunta julkaisi 30.10.1939 kiertokirjeen, jossa se velvoitti kuoroja jatkamaan toimintaansa. Sulasolin ajankohtaisena tehtävänä oli ”isänmaallisen hengen lietsominen soiton ja laulun avulla”:

Tällä hetkellä on toiminta tietoisesti suunnattava siihen suuntaan, että siitä sekä jäsenet että yleisö saa mahdollisimman paljon isänmaallista tunnetta ja yhteenkuuluvaisuutta kohottavaa. Esiinnyttäköön paljon, järjestettäköön tilaisuuksia, joista saadut varat luovutetaan isänmaan hyväksi, harrastettakoon yhteislaulua ja kaikin tavoin koetettakoon pitää harrastusta vireillä.⁸⁴

Helsingin yhteislaulutapahtumien ylhäältä ohjattu luonne vahvistui ja niiden tunnelma muuttui hillityn arvokkaaksi. Yhteislaululla ja laulun lomaan kytketyillä puheilla pyrittiin ilmaisemaan ja vankistamaan puolustustahtoa. Syksyllä 1939 perustetut henkisen maanpuolustuksen järjestöt, AKS:n perustama Maan Turva ja ruotsinkielisten ylioppilaiden Hembygdsfronten, tekivät läheistä yhteistyötä yhteislaululiikkeen kanssa. SUB järjesti Hembygdsfrontenin kanssa marraskuun alussa 1939 Messuhallissa yhteislaulajaiset, joiden radioitu ohjelma sisälsi myös isänmaallisia puheita ja lausuntaesityksiä. *Hufvudstadsbladet* puolestaan julkaisi asevelvollisille massapainoksena 50 isänmaallisen yhteislaulun kokoelman.⁸⁵

Sulasolin Helsingin piiri asettui Toivo Rautavaaran johdolla tukemaan sotaponnistuksia tuottamalla ja levittämällä laulupropagandaa.

83 Ruotsalaisen kansanpuolueen juhla, *Ilta-Sanomat* 7.11.1939, 1, 4; Hämäläinen 1968, 262; Uino 1989, 246.

84 Sulasolin johtokunnan kiertokirje 30.10.1939, *Suomen Musiikkilehti* 9/1939, 13.

85 Allsångstämman i morgon, *Svenska Pressen* 3.11.1939, 3; Försvarsfest, *Hufvudstadsbladet* 7.11.1939, 6.

Rautavaara oli samalla keskeinen propagandapäällikkö Maan Turva-järjestössä, jonka tarkoitus oli seurata ja rohkaista mielialoja kaikkialla maassa.⁸⁶ Maan Turvan aloitteesta Helsingin piiri käynnisti tammikuussa 1940 kilpailun ”Lauluja sotapojille ja kotirintamalle”, johon lähetettiin yli 200 sävellystä ja 600 tekstiä. Piiri lunasti yli 20 laulua, mutta maaliskuun rauhanteon jälkeen muuttuneissa olosuhteissa sensuuri kielsi muuttaman niistä julkaisemisen. Parhaaksi katsottuja esiteltiin Propaganda-liiton *Aseveli*-lehdessä sekä toukokuussa 1940 Yleisradion välityksellä, osin yhteislauluina. Nuottisovituksina laulut julkaistiin jatkosodan aikana Otavan kustannuksella nimellä *Leijonan Pojat* I ja II.⁸⁷

Svenskbygden-lehden joulunumerossa 1939 Evert Ekroth kirjoitti, miten yhtenäisyydestä oli pitkään haaveiltu, mutta vasta talvisodan syttyminen oli kertaheitolla yhdistänyt kansan.⁸⁸ Rauhanteon jälkeen Ekroth avasi Helsingin yhteislaulukauden vappuna 1940 ja muistutti laulajia yhteisestä velvollisuudesta työskennellä Suomen jälleenrakentamiseksi. Kesän yhteislaulutapahtumien yhteydessä kerättiin kolehteja sotainvalidien hyväksi, ja Ekroth kiersi laulattamassa väkeä myös muilla paikkakunnilla. Syyskuussa 1940 yhteislaulua kokeiltiin uudessa miljöössä, vasta valmistuneella Soutustadionilla Töölössä Humallahden rannalla. Ekroth kiitteli paikan akustiikkaa. Pieni sadekaan ei haitannut, kun yleisö istui kiinteän katoksen alla.⁸⁹

Sulasolin piirissä yhteislaulua ja uusien laulujen oppimista tehostettiin myös soittimien avulla. Rautavaaran kesällä 1940 johtamissa yhteislaulutilaisuuksissa säästysapuna käytettiin kahta trumpettia ja baritonitorvea, jotka soittivat tueksi laulumelodiaa. Kesällä 1941 Sulasolin laulajaisissa Kaivopuistossa kokeiltiin kaksiaäänistä yhteislaulua. Jatkosodan puhjettua Sulasol järjesti Messuhallissa syyskuussa 1941 yhteislau-

86 Leinonen 2013, 266–273.

87 Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomukset 1940 ja 1941. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma; Yleisradion vuosikertomus 1940, 29.

88 Ett enigt folk, *Svenskbygden* 10/1939, 133.

89 Sordinbelagd men solvarm första maj, *Hufvudstadsbladet* 3.5.1940, 1, 9; Ebba, Solig sängarfest, *Svenska Pressen* 17.6.1940, 3; Fin allsång på Roddstadion, *Hufvudstadsbladet* 12.9.1940, 8.

lutilaisuuden, jossa Helsingin Laivastoaseman soittokunnan avustuksella harjoiteltiin sävellyskilpailussa palkittuja uusia isänmaallisia lauluja. Kaksi laulujen säveltäjistä oli jo ehtinyt kaatua rintamalla.⁹⁰

Kun yhteislaulutilaisuuksia ei väestönsuojelumääräysten tai korkeiden vuokratkustannusten vuoksi voitu järjestää, Sulasolin Helsingin piiri jätti 1942 Valtion Tiedotuslaitokselle suunnitelman yhteislaulun edistämiseksi ”sekä viihdytysmielessä että mielialaa muodostavana toimintana”. Sulasolin aloitteessa elokuvayleisöt tulisi lietsoa yhteislauluun liittämällä uutisfilmeihin ja muihin lyhytelokuviin lauluosio, jossa laulusanat ja laulunjohtaja esiintyisivät valkokankaalla.⁹¹

Sota-ajalle ominaista voimien keskittämistä ja luokkasovun ilmausta merkitsi myös suomenkielisten kuoroliittojen yhteistoiminta. Sulasolin Helsingin piiri ja Pertti Hallikaisen johtama Suomen Työväen Musiikkiliiton Uudenmaan piiri järjestivät yhteistuumin laulajaisia Helsingin työväentalolla ja ulkoilmassa vuoden 1943 alusta lähtien. Uusina lauluareenoina kokeiltiin Velodromia ja Soutustadionia, josta tuli kesäisten yhteislaulutapahtumien pääasiallinen tyyssija. Messuhallissa piirit järjestivät toukokuussa 1943 suuren musiikkijuhlan, jonka järjestämistä Helsingin kaupunki tuki taloudellisesti. Orkesterien ja suurkuorojen esiintymisten ohella ohjelmassa oli yhteislauluja. *Työväen Musiikkilehti* kirjoitti, että musiikkijuhlan tarkoitus oli todistaa ”kansamme yhteensulattuneesta asevelihengestä sivistystyön alalla”.⁹²

Kuoroliittojen yhteistoiminnalla haettiin myös taloudellisia säästöjä etenkin uusien lauluvihkojen kustantamisessa. Piirien yhteistoimittena ja -kustanteina ilmestyivät *Yhteislauluja 1* (1943) sekä *Yhteislauluja 2–3* (1944), joihin koottiin nuoteilla varustettuina kansanlauluja, työväenlauluja, isänmaallisia lauluja sekä uusia sota-ajan lauluja. Ensimmäisen vihkon 35 laulusta 40 prosenttia oli julkaistu aikaisemmin *Kaikki*

90 Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomus 1941. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma.

91 Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomus 1942. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma.

92 -la., Huomattava musiikkijuhla Helsingissä, *Työväen Musiikkilehti* 5–6/1943, 79; Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomus 1943. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma.

Kuva 4. Sulasol ja Työväen Musiikkiliitto järjestivät Helsingissä yhteisiä laulutilaisuuksia aseveljeyden hengessä. Jatkosodan vuosina ilmestyi kolme yhteistoimitteista lauluvihkoa. Kansalliskirjasto.

laulamaan -vihkoissa. Suoma Korman, Rautavaaran ja Hallikaisen koostamat valikoimat olivat entisiä lauluvihkoja populaarimpia, ja mukaan mahtui tällä kertaa myös arkkiveisuja, näyttämösävelmiä ja humoristisia kansanlauluja, Tatu Pekkarisen murheentorjuntaa, karjalaisaiheita sekä alkupeältään selvästi ruotsinkielisiä tai ulkomaisia lauluja, etenkin virolaisia. Olipa joukossa Sibeliuksen, Griegin, Schubertin ja Chopinin sävellyksiäkin. Ensimmäiseen vihkoon koottiin kesäisiä ja toiseen talvisia lauluja. Julkaisuja oli tarkoitus levittää ympäri maata, joten lauluvihkoimassa muistettiin myös turkulaisia ja hämäläisiä.

Vaikka yhteislaulutapahtumat säilyivät maksuttomina ja kaikille avoimena, niitä alettiin myös markkinoida ja myydä suoraan työnantajille, jotka saivat ostaa ja jaella "kutsukortteja" edelleen työntekijöilleen.⁹³

Yleisradio kääntyi Sulasolin Helsingin piirin puoleen ja tilasi siltä studiossa radioituja yhteislauluohjelmia. Piirin toimintakertomuksessa kuvailtiin, miten talven ja kesän 1944 isänmaalliset yhteislauluhetket niin radiossa kuin ulkoilmassa toteutettiin pommituksista huolimatta ja laulantaan yhtyi paljon ihmisiä. Tätä pidettiin "osoituksena laulun ja

93 Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomus 1943. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma; *Yhteislauluja 1* 1943; *Yhteislauluja 2–3* 1944.

soiton tärkeästä tehtävästä juuri vaikeina aikoina mielialan ylläpitäjänä ja rohkaisijana”.⁹⁴

Voi nähdä, että sotavuosina muuallakin Pohjolassa luotettiin yhteislaululiikkeen potentiaaliin kansallisen yhteenkuuluvuuden vahvistajana ja symbolina. Näin tapahtui esimerkiksi Tanskassa kesällä 1940, kun nat-simiehityksen aikana jopa 700 000 laulajaa eri puolilla maata kokoontui samanaikaisesti järjestettyihin patrioottisiin laulutapahtumiin.⁹⁵

Suomen vakinaisille laulukuoroille sota-aika merkitsi vajaatoimintaa tai lamaanusta.⁹⁶ Sen sijaan miesten yksiääninen joukkolaulu yleistyi varsinkin marssilaulun muodossa. Sotakomennuksella kuoromiehet saivat uutta työskarkaa sotilaiden laulattajina, ja musiikkilehdet kirjoittivat ilmiöstä positiiviseen sävyyn. Martti Turunen totesi keväällä 1940, että musiikilla oli sodassa oma tehtävänsä hermopaineen hellittäjänä: ”Reipas laulu sopivalla hetkellä on omiaan jos mikään pyyhkäisemään pois mielestä apeuden ja rohkaisemaan uusiin ponnistuksiin.”⁹⁷ Kesällä 1940 perustetun Suomen Aseveljien Liiton pääideologeja oli yhteislaulujohdajana tunnettu Arvi Poijärvi, ja lauluviHKot kuuluivat itsestään selvästi liiton julkaisuohjelmaan.⁹⁸ Työväenkuorojen johtaja Väinö Pesola (1886–1966) arvioi 1941, että yksiääninen laulu oli levinnyt rintamakokemusten ja asemiesiltojen välityksellä kaikkiin kansalaispiireihin: ”Hyvin harjoitetulla, etenkin torvien tai orkesterien säestämällä joukkolaululla voi olla sangen innostava ja kohottava vaikutus.”⁹⁹

Vaikka yhteislauluohjelmat jatkosodan aikana jossakin määrin kansanomaistuivat, musiikkiväen johtamat yhteislauluhetket erottuivat

94 Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomus 1944. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma.

95 Nielsen 2011.

96 Sång och musik i krigstid, *Svenskbygden* 2/1943, 17–19; Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomukset 1940–1944. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma.

97 M. T., Sotilaiden musiikkiharrastuksista, *Musiikkitieto* 1/1940, 18–19.

98 Suomen Aseveljien Liitto julkaisi vuosina 1940–1941 viHKot *Isänmaallisia lauluja* 1–4 ja 1942 *Aseveljien lauluviHKosen*. Arvi Poijärvi kirjoitti liiton ohjelma-julkaisut *Aseveljitoiminnan aatepohja* (1943) ja *Rintamamiehen asema sodanjälkeisessä yhteiskunnassa* (1943).

99 Väinö Pesola, Kuorotoiminta sota-aikana, *Musiikkitieto* 8/1941, 123.

remakasta viihdytysohjelmasta. Toivo Rautavaara esitti kuorojen neuvottelukokouksessa tammikuussa 1944 huolensa, miten sota-ajan viihdytystoiminta ”näyttää nykyisin kasvavan kieroon ja johtavan kolmannen luokan kapakkaorkesterien swing-iltoihin”. Rautavaaran mukaan keskeistä oli yleisön aktivoiminen eli ”viihdytettävien omatoimisuus ja osanotto ohjelmaan”, kuten yhteislaulussa tapahtui.¹⁰⁰

Sulasolin Helsingin piiri ryhtyi kesällä 1944 järjestämään lauluiltoja myös muilla paikkakunnilla levittääkseen esimerkkiä laajemmalle. Kuorovaen keskuudessa yhteislaulu jakoi edelleen mielipiteitä, mutta Helsingin piirissä oltiin vakuuttuneita siitä, että kyseessä oli yksi Sulasolin tärkeimmistä toimintamuodoista. Syyskuun 1944 rauhantekoa seurasi mieskuorojen jäsen- ja lukumäärän voimakas kasvu. Konserttitarjontaa pääkaupungissa oli niin paljon, että kuorokonserttien yleisömäärät jäivät vähäisiksi.¹⁰¹ Yhteislaulu oli levinnyt suosittuna ajanvietteenä ja tuli osaksi eri järjestöjen ja liikeyritysten sosiaalista ohjelmaa, mistä kieli-erilaisten yhteislaulukirjasten julkaisubuumi.

Sulasolin ja Työväen Musiikkiliiton yhteistoiminta hiipui. Helsingissä työväenliike järjesti yhteislaulutapahtumia etenkin Alppilan ulkoilmalavalla ja SUB jatkoi avointen yhteislaulutilaisuuksien järjestämistä Kaivopuistossa Ekrothin johdolla. Sulasolin Helsingin piirin pitkäaikaiseksi toimintamuodoksi jäivät Soutustadionin laulajaiset, joiden ohjelma koostui pääasiassa suomalaisista kansanlauluista ja laulunjohtajat vaihtelivat. Kuoroliitolle parhaiten sopivana konseptina nähtiin kuorokonsertin ja yhteislaulutapahtuman yhdistelmä, ulkoilmassa järjestetty kesäinen ”kuoro- ja yhteislauluhetki”, jossa musiikkivalistus ja laulun sosiaalinen – ristiriitoja pehmentävä, yhteistuntoa ja maanpuolustushenkeä kohottava – tehtävä olivat tasapainossa. Tälle konseptille oli tarjolla

100 Helsingiläisten kuorojen ”sotaneuvottelu”, *Suomen Musiikkilehti* 2/1944, 30.

101 Toivo Rautavaaran alustus Sulasolin edustajiston vuosikokouksessa 4.6.1944. Coll. 435.22; Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomukset 1944–1946. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma.

myös julkista tukea niin Helsingin kaupungilta kuin tilaisuudet radioineelta Yleisradiolta.¹⁰²

Yhteislaulun sosiaalinen tehtävä

Avoimia yhteislaulutilaisuuksia järjestettiin Helsingissä kesästä 1938 alkaen. Herätteen ja mallin antoivat saksalaisen musiikkipedagogi Fritz Jöden toiminta sekä Tukholman Skansenin ulkoilmamuseossa vuodesta 1935 toteutetut joukkomuotoiset yhteislaulutilaisuudet. Jöden opetuksen mukaisessa yhteislaululiikkeessä yhdistyi pyrkimys rohkaista yleistä laulunharrastusta sekä kohottaa vanhojen kansanlaulujen arvostusta ja tunnettuutta. Jöden musiikkipedagogisilla kursseilla musiikinopettajat, oppilaat ja kylänväki muodostivat laulavan yhteisön. Taustalla oli musiikkifolkloristinen ihannoiva käsitys, jonka mukaan helppotajuiset ja yksinkertaiset kansanlaulut edustivat autenttista, puhdasta ja tervettä kansanhenkeä. Teknistynyt nykyaika muodosti uhkan sekä kansanlauluille, jotka jäivät populaarin viihdemusiikin jalkoihin, että yleiselle laulujam musisointikulttuurille, joka tukehtui yhtäältä mekanisoidun musiikin tulvaan ja toisaalta eriytyneen taidemusiikin virtuositeettiin.

Yhteislaulukulttuurin laajempi edistäminen nousi Suomessa keskustelun kohteeksi vuoden 1935 vaiheilla, jolloin vaikutteita saatiin etupäässä Ruotsissa ja välillisesti Saksassa käydystä keskustelusta. Yhteislaulukeskustelun keskeinen argumentti oli, että yhdessä laulaminen oli omiaan torjumaan vieraantuneisuutta, vahvistamaan sosiaalisia siteitä ja viime kädessä luomaan ihmisjoukoista harmonisia veljeydentunteen elähdyttämiä yhteisöjä.

Ulkoilmassa tapahtuneet matalan kynnyksen joukkolaulajaiset, joista Tukholman Skansenin laulutapahtumat sekä urheilustadioneilla koettu yleisön yhteislaulu antoivat suomalaisille tuntumaa, olivat modernin massayhteiskunnan urbaani ilmiö, jota joukkotiedotusvälineet

102 Sulasolin Helsingin piirin toimintakertomukset 1947–1953. Coll. 435.23, Sulasolin arkisto, Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma; Sulasolin toimintaa, *Suomen Musiikkilehti* 6/1944, 92; Wikström 1952, 39; Soutustadionin yhteislaulutapahtumien radiointi mainittiin Yleisradion toimintakertomuksissa vuoteen 1954 asti. Ks. Yleisradion vuosikertomukset.

olivat luomassa, tehostamassa ja levittämässä. Yhteislaulutapahtumissa oli osaltaan kyse kansainvälisestä muoti-ilmiöstä, jota haluttiin kokeilla myös Suomessa ja Helsingissä. Meillä yhteislaulutapahtumien aloitteen tekijöinä ja tukijoina esiintyivät etenkin sanomalehti *Hufvudstadsbladet* sekä Yleisradio, joka radioi tapahtumia ja tuotti siinä sivussa omia yhteislauluohjelmia.

Suomalaiset musiikkipedagogit ja kuorolaulupiirit suhtautuivat aluksi epäillen yksiaänisen yhteislaulun edistämiseen. Vaikka kuorojen lauluhuhlat ja yksiaäninen ylioppilaslaulu olivat tunnettuja ilmiöitä, pidettiin kyseenalaisena, miten kaikille avoimilla joukkolaulajaisilla voitaisiin kohottaa musiikkikulttuurin tasoa. Yhteislaululiikkeen edistäjinä kunnostautuivatkin kansanvalistusjärjestöt Svenska Folkskolans Vänner ja Suomen Kansanvalistusseura, jotka kuoroliitot olivat 1930-luvulle tultaessa syrjäyttäneet lauluhuhlien järjestäjinä. Jöden opetusten voitokas vastaanotto Ruotsissa ja niiden onnistunut joukkomuotoinen sovellus Skansenilla saivat myös kuoroväen mielipiteen muuttumaan. Avointen yhteislaulutapahtumien puolestapuhujina Suomessa esiintyivät kuoronjohtajat Evert Ekroth ja Martti Turunen. Käytännön järjestelyissä ja lauluohjelmiston valikoinnissa kunnostautuivat Ekroth, Toivo Rautavaara sekä Arvi Poijärvi.

Vaikka yhteislaululiikkeen esikuvat tulivat ulkomailta, kyseessä olivat suomalaiset sovellukset. Esimerkiksi Saksan nuorisomusiikkiliikkeessä ja natsi-Saksan ideologiassa keskeinen kansanyhteisön (*Volksgemeinschaft*) käsite ei näytä samassa merkityksessä esiintyneen Suomessa, jossa kaksi kieliryhmää loivat erillisiä lauluohjelmistojaan. Yhteislaululla ei kurottu umpeen railoa suomen- ja ruotsinkielisten välillä. Sen sijaan kummankin kieliryhmän sisällä toivottiin laulamisen lisäävän yhteisymmärrystä kaupunkilaisten ja maalaisten sekä eri yhteiskuntaluokkien ja ikäryhmien välillä, kunhan kärjekkäitä tai mielipiteitä jakavia, voimakkaita ideologisia painotuksia sisältäviä lauluja välteltiin.

Kansayhteyden tai heimoidentiteetin vahvistaminen korostui enemmän ruotsinkielisessä yhteislaululiikkeessä, jonka keskeinen organisaattori oli valistusjärjestö Svenska Upplysningsbyrå (SUB). Kielivähemmistön kulttuurista identiteettiä vahvisti jo se, että kymmentuhatpäinen joukko kokoontui laulamaan julkiselle paikalle äidinkielellään ja näin

manifestoimaan suomenruotsalaisuuttaan. Tässä mielessä oli ymmärrettävää, että ruotsinkielinen yhteislaululiike sai tuntuvaan yksityistä tukea, ja johdonmukaista, että painokkaan aseman lauluohjelmistossa sai Hagforsin ”Modersmålets sång”, että yleisön viihtyvyyteen kiinnitettiin erityistä huomiota ja että lauluohjelmisto muodosti verraten monipuolisen, nostalgisen ja populaarin kokonaisuuden, jossa oli sijaa myös ruotsinmaalaisille ja yleensä skandinaavisille lauluille. Kaivopuiston laulajaisten suursuosio jatkui talvikaudella Messuhallissa. Yleisöltä kerätty vapaaehtoinen kolehti oli omiaan sitouttamaan osanottajia ja vahvistamaan mielikuvaa maallisesta seurakunnasta tai uudesta kansalaisuskunnosta.

Suomenkielisen yhteislaululiikkeen käynnisti suomenruotsalaisten esimerkkiä seuraillen kuorojärjestö Sulasolin Helsingin piiri, joka käytännössä koostui jäsenkuorojen valitsemista edustajista ja oli tapahtumia järjestettäessä täysin riippuvainen julkisesta tuesta ja yhteistyökumppaneista. Kuoroille yhteislaulutapahtumiin osallistuminen selitettiin yhteiskunnallisena ja musiikkipedagogisena tehtävänä, jonka väitettiin kohottavan yleistä musiikkikulttuuria ja luovan pohjaa entistä vahvemmalle kuorokulttuurille. Yhteislaulutapahtumien mahdollistajia olivat Helsingin kaupunginhallitus, Yleisradio sekä Kansanvalistusseura, joka julkaisi kolme ensimmäistä yhteislauluvihkoa vuosina 1939–1941. Lauluohjelmistossa painoutuivat kanonisoidut kansanlaulut sekä maakuntalaulut, jotka haluttiin iskostaa laajan yleisön tietoisuuteen.

Sota-aikana yhteislaulun ja kuorojärjestöjen yhteiskunnallinen tehtävä korostui entisestään, ja ne tekivät läheistä yhteistyötä henkisten maanpuolustusjärjestöjen, Maan Turvan ja Hembygdsfrontenin, kanssa. Yhteislaulu valjastettiin kohottamaan maanpuolustushenkeä ja taivutamaan kansalaisia yksimieliseen luokkasopuun. Yhteislauluohjelmistoja toimitettiin uudestaan asevelvollisia ja kotirintamaa silmällä pitäen, ja uskonnolliset ja isänmaalliset laulut saivat enemmän painoarvoa. Sulasolin Helsingin piiri myös tuotti ja levitti uusia patrioottisia lauluja. Entiset raja-aidat madaltuivat jatkosodan aikana, kun asevelihenkinen yhteistyö virisi porvarillisen Sulasolin ja sosiaalidemokraattisen Suomen Työväen Musiikkiliiton piirijärjestöjen välillä. Samalla kireästä folklorismista irtauduttiin, ja lauluohjelmisto väljeni entistä monipuolisemmaksi ja populaarimmaksi.

Yhteislaululiikkeen lupaus musiikki- ja kuorokulttuurin vahvistumisesta vaikutti sodan jälkeen toteutuvan kuorojen kasvavissa jäsenmäärissä, mutta ei niinkään kuorokonserttien yleisömäärissä. Yksiaänsen yhteislaulun suosio sen sijaan jatkui, ja mitä moninaisimmat järjestöt ja liikeyritykset julkaisivat omia lauluvihkojaan pieniyhteisöjensä sosiaalisen koheesion vahvistamiseksi. Sulasolin Helsingin piirin onnistuneeksi toimintamuodoksi vakiintui kuorokonsertin ja yhteislaulutapahtuman yhdistelmä, joka veti yleisöä ja sai Helsingin kaupungin sekä Yleisradion tuen.

Vesa Kurkelan tutkimuksen *Musiikkifolklorismi* (1989) tarjoama suuri kuva ja analyysi kansanlaulun hyödyntämiseen liittyvistä asetelmista, tunnuspiirteistä ja myyteistä tuntuu pätevän myös 1930-luvun yhteislaululiikkeeseen. Bodemannin esittelemiin folklorismin tyypillisiin asetelmiin peilaten voidaan katsoa, että yhteislaululiikkeeseen liittyi romanttista ja nostalgista pakoa harmoniseen menneisyyteen, pyrkimystä rakentaa ryhmäidentiteettiä ja etenkin suomenruotsalaisten osalta myös kulttuuriseen eristäytymiseen ja itsesuojeluun. Avoimiin yhteislaulutilaisuuksiin valikoidut kansanlaulut ja kotiseutulaulut olivat kenties jo lähtökohdiltaan ideologisia luomuksia, mutta nyt ne edustivat kansallista kulttuuriperintöä, jota haluttiin elvyttää ja toisaalta myös hallitusti täydentää. Helppotajuiselle ja ”epäpoliittiselle” kansanlaululle annettiin välineellinen rooli kaupallisen massakulttuurin vastustamisen, epäsosiaalisen aineksen sopeuttamisen, kansallisten arvojen selkiyttämisen, kansayhteyden lujittamisen sekä yhteiskunnallisten ristiriitojen ja sosiaalisten erojen häivyttämisen nimissä.

Laajassa kontekstissa yhteislaululiikkeen voi nähdä kytkeytyvän yleisempään kiinnostukseen taiteiden yhteiskunnallista tai sosiaalista tehtävää kohtaan, joka oli ympäri maailmaa huipussaan 1930-luvun jälkipuoliskolla. Sen ilmauksia olivat esimerkiksi laajat seinämaalaukset ja muut julkisen taiteen hankkeet sekä taideteollisuuden nousu. Yhtäältä haluttiin tuoda taiteiden hyvää tekevä vaikutus haluttiin koko kansan ulottuville, toisaalta taiteiden avulla pehmentää sosiaalisia ristiriitoja ja luoda yhteistuntoa. Taiteen levittäminen mahdollisti valtiojohton pyrkimyksiä tukevan ideologisen vaikuttamisen, jolloin taiteiden tuli muun ohessa toimia enemmän tai vähemmän hienovaraisena propagandavä-

lineenä. Ei ole sattumaa, että Suomessa yhteislaululiike käynnistyi samaan aikaan kuin kiinnostus niin sanottua ”prosenttitaidetta” kohtaan. Valtiojohto esitti 1938, että rakentamisen kustannuksista tietty osuus olisi kohdennettava rakennusten taiteelliseen koristamiseen.¹⁰³ Samassa yhteydessä nähtiin, että kuvataiteella oli tärkeä sosiaalinen ja patrioottinen tehtävä, kunhan sen saavutettavuutta parannettaisiin ja se osallistuisi ”isänmaalliseen luomistyöhön”: ”Suomen taiteen on oltava koko kansan omaisuutta.”¹⁰⁴

Lopuksi on todettava, että yleisönsuosioista huolimatta laajemman kansayhteyden tavoittaminen yhteislaulun avulla jäi unelmaksi. Yhteislaulutapahtumia organisoitiin kahdessa ja myöhemmin kolmessa eri leirissä, joista kukin pyrki vahvistamaan omaa ”yhteisöään”. Yleisön ajoittaisesta osallistamisesta huolimatta lauluohjelmistot määrättiin ylhäältäpäin ja välittivät ideologisia arvoja, ikään kuin vahvistaen kulttuurisia rinnakkaistodellisuuksia. Varovasti voidaan arvioida, että kuoroväen johtama yhteislaululiike lisäsi musiikkipedagogian ja -kasvatuksen arvostusta. Sen musiikkipoliittinen merkitys kalpeni kuitenkin yleisemmän sosiaalipoliittisen tehtävän rinnalla. Sodan jälkeen musiikkivälitteisen sosiaalipolitiikan huomio kiinnittyi teollisuustyöläisiin ja ennen kaikkea kasvavaan nuorisoon, mikä Helsingissä johti julkista tukea nauttivien orkesterien tehdas- ja koulukonsertteihin, useiden poikakuorojen ja -orkesterien sekä esikaupunkien musiikkiopistojen perustamiseen.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Arkistolähteet

Kansalliskirjasto, Helsinki

Sulasolin arkisto: Sulasolin Helsingin piirin pöytäkirjat ja vuosikertomukset 1930–1950-luvulta

Pienpainatekokoelma: VIII laulukirjat

103 Ruohonen 2013, 42–45, 94–95.

104 ”Vetoomus”, *Ilta-Sanomat* 1.11.1938; myös Ruohonen 2013, 95.

Tietokannat ja verkkolähteet

Kansalliskirjaston digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet, digi.kansalliskirjasto.fi
Yleisradion vuosikertomukset, yle.fi/aihe/yleisradio/vuosikertomukset

Aikakaus- ja sanomalehdet

Borgåbladet 1935

Helsingin Sanomat 1938–1939

Hufvudstadsbladet 1938–1940

Ilta-Sanomat 1938

Julen 1938

Kasvatus ja koulu 1925

Landssbygden 1936

Musiikkitieto 1939, 1941

Nya Pressen 1947

Otavan uutisia 1939

Radiokuuntelija 1938–1939

Suomen Kuvalehti 1939

Suomen Musiikkilehti 1938, 1944

Svenska Pressen 1938–1940

Svenskbygden 1933–1944

Tidskrift för folkskolan 1938

Työväen Musiikkilehti 1935, 1939, 1943

Uusi Aura 1928

Uusi Suomi 1930, 1938–1939

Vasabladet 1937

Västra Nyland 1937

Kirjallisuus

Allsångsboken. Toim. Evert Ekroth. Svenska Upplysningsbyrån & Hufvudstadsbladet, Helsingfors 1939.

Kaikki laulamaan I. Toim. Arvi Poijärvi, Toivo Rautavaara, Kosti Könni ja Väinö Haapalainen. Kansanvalistusseuran yhteislauluja, 1. vihko. Otava, Helsinki 1939.

Kaikki laulamaan II. 31 maakuntalaulua kouluja ja yhteislaulutilaisuuksia varten. Kansanvalistusseuran yhteislauluja, 2. vihko. Toim. Arvi Poijärvi ja A. E.

Taipale. Otava, Helsinki 1939.

Kaikki laulamaan III. 61 kansanlaulua nuotteineen. Toim. Arvi Poijärvi. Kansanvalistusseuran yhteislauluja, 3. vihko. Otava, Helsinki 1941.

Yhteislauluja 1. Toim. Toivo Rautavaara, Suoma Korma ja P. Hallikainen. Sulasolin Helsingin piiri ja Suomen työväen musiikkiliiton Uudenmaan piirijärjestö, Helsinki 1943.

Yhteislauluja 2–3. Toim. Suoma Korma, Toivo Rautavaara ja P. Hallikainen. Sulasolin Helsingin piiri, Helsinki 1944.

Tutkimuskirjallisuus

Dokumente aus der Zeit von 1931 bis 1946. *Fritz Jöde: ein Beitrag zur Geschichte der Musikpädagogik des 20. Jahrhunderts*. Her. Hildegard Krützfeldt-Junker.

2. Auflage. Hildegard Junker Verlag, Altenmedingen 1996 (1988), 131–148.

Engman, Max: *Språkfrågan: Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922. Finlands svenska historia 4*. SLS & Atlantis, Helsingfors & Stockholm 2016.

Geisler, Ursula: ”Ur vårt svenska folkliga musikarv”: Tysk nationalsocialism och svensk musikkultur. Teoksessa *Fruktan, fascination och frändskap. Det svenska musiklivet och nazismen*. Toim. Greger Andersson ja Ursula Geisler. Sekel Bokförlag, Malmö 2006, 47–70.

Geisler, Ursula: Die kulturelle Konstruktion von Gesangsgemeinschaften: Fritz Jöde in Schweden. Teoksessa *Musik und kulturelle Identität*. Toim. Detlef Altenburg ja Rainer Bayreuther. Bärenreiter, Kassel 2012, 641–647.

Geisler, Ursula: Med sången i framtiden: Den tyska ungdomsmusikrörelsen och kris på 1920–30-talen. Teoksessa *Kris och kultur. Kulturvetenskapliga perspektiv på kunskap, estetik och historia*. Toim. Mats Arvidson, Ursula Geisler ja Kristofer Hanson. Sekel, Lund 2013, 69–86.

Hedell, Kia: Körsång som folkrörelse. Teoksessa *Signums svenska kulturhistoria: 1900-talet*. Toim. Jakob Christensson. Signum, Stockholm 2009, 415–443.

Holmlund, Britta: *Helsingfors Svenska Körförbund 1917–1967*. Helsingfors Svenska Körförbund, Helsingfors 1967.

Hämäläinen, Pekka Kalevi: *Kielitaistelu Suomessa 1917–1939*. WSOY, Porvoo ja Helsinki 1968.

Jansson, Paul: Sångfesterna i Finlands svenska sång och musikförbunds regi 1932–87. Teoksessa *Musik, sång, fest 1891–1991: De finlandssvenska sångfesterna som kulturföreteelse och impulsgivare*. Toim. Mao Lindholm. Finlands svenska sång- och musikförbund, Helsingfors 1991, 67–79.

Jönsson, Åke: Allsången föddes på Olympiastadion. *Blå boken 2008*. Sveriges

- Centralförening för Idrottens Främjande, Stockholm 2008, 216–227.
- Klinge, Matti: *Vihan veljistä valtiososialismiin*. WSOY, Porvoo ja Helsinki 1972.
- Kurkela, Vesa: *Musiikkifolklorismi & järjestökulttuuri: Kansanmusiikin ideologinen ja taiteellinen hyödyntäminen suomalaisissa musiikki- ja nuorisjärjestöissä*. Suomen etnomusikologinen seura, Helsinki 1989.
- Leinonen, Kullervo: *Isänmaa vaarassa: AKS:n maanpuolustustyö 1922–1939*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 2013.
- Lyytinen, Eino: Perustamisesta talvisotaan. Teoksessa *Yleisradion historia 1926–1996. 1. osa*. Yleisradio, Helsinki 1996, 11–128.
- Lönnqvist, Bo: Musikrörelsens visuella gestalt: en kulturanthropologisk analys. Teoksessa *Musik, sång, fest 1891–1991: De finlandsvenska sångfesterna som kulturföreteelse och impulsgivare*. Toim. Mao Lindholm. Finlands svenska sång och musikförbund, Helsingfors 1991, 30–41.
- Meinander, Henrik: *Nationalstaten: Finlands svenskhets 1922–2015: Finlands svenska historia 4*. SLS & Atlantis, Helsingfors & Stockholm 2016.
- Nielsen, Puk Elmstrøm: Alsangen 1940. *Passage* 65(26) 2011, 81–97.
- Pajamo, Reijo: *SULASOL 60 vuotta*. Sulasol, Helsinki 1982.
- Pajamo, Reijo: *Laulun tenhoisa taika: Suomen kuorolaulun historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2015.
- Pajamo, Reijo; Tuppurainen, Erkki: *Kirkkomusiikki*. WSOY, Helsinki 2004.
- Rantanen, Keijo: *Hymni työlle: Suomen Työväen Musiikkiliitto ja työväen musiikkiharrastus 1920–2020*. Lector Kustannus, Helsinki 2020.
- Reinfandt, Karl-Heinz: Fritz Jödes Wirken während der Zeit des Drittes Reiches. Teoksessa *Fritz Jöde: ein Beitrag zur Geschichte der Musikpädagogik des 20. Jahrhunderts*. Her. Hildegard Krützfeldt-Junker. 2. Auflage. Hildegard Junker Verlag, Altenmedingen 1996 (1988), 115–130.
- Rosengren, Henrik: Ett oväntat möte: Moses Pergament och Fritz Jöde mellan nyhumanism och folkhem. Teoksessa *Historieforskning på nya vägar*. Nordic Academic Press, Lund 2006, 71–86.
- Ruohonen, Johanna: *Imagining a New Society. Public Painting as Politics in Postwar Finland*. University of Turku, Turku 2013.
- Russell, Dave: Abiding Memories: Community Singing Movement and English Social Life in the 1920s. *Popular Music* 1(27) 2008, 117–133.
- Schumann, Heinrich: Begegnungen und gemeinsames Wirken mit Fritz Jöde in den Jahren von 1922 bis 1969. Teoksessa *Fritz Jöde: ein Beitrag zur Geschichte der Musikpädagogik des 20. Jahrhunderts*. Her. Hildegard Krützfeldt-Junker. 2. Auflage. Hildegard Junker Verlag, Altenmedingen 1996 (1988), 149–183.

- Smeds, Kerstin: *Kaiu, kaiu lauluni. Laulu- ja soittajuhlien historia*. Otava, Helsinki 1984.
- Stenius, Henrik: Massrörelser och folklorism. Teoksessa *Musik, sång, fest 1891–1991: De finlandsvenska sångfesterna som kulturföreteelse och impulsgivare*. Toim. Mao Lindholm. Finlands svenska sång- och musikförbund, Helsingfors 1991, 16–23.
- Uino, Ari: Kielitaistelu ja ”uusi suomalaisuusliike” 1918–1939. Teoksessa *Herrää Suomi: Suomalaisuusliikkeen historia*. Toim. Päiviö Tommila ja Maritta Pohls. Kustannuskiila, Kuopio 1989, 177–249.
- Wikström, Holger: *25 år med SUB: Svenska Upplysningsbyrån och dess medlemsföreningar*. Svenska Upplysningsbyrån, Helsingfors 1952.